

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΑ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 158 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1999 • ΕΛΘΥΣ ΤΙΜΗ 5750

Δύο χιλιάδες χρόνια μοναξιά

ΤΟΥ Ζ. ΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΥ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΕΒΡΑΙΟΙ, λαοί αρχαίοι, λαοί σηματοδοτικοί για την ανθρωπότητα, έχουμε πίσω μας ιστορία πολλών χιλιάδων χρόνων. Οι δρόμοι μας διασταυρώθηκαν συχνά. Στην παγκόσμια σκηνή μεριζές φορές λειτουργήσαμε σαν αντίθετοι πόλοι: οι ασκητικοί μονοθεϊστές απέναντι στους αιωθισματικούς πολυθεϊστές. Οι αιώνια ένοχοι - αντιμέτωποι με τους αμέριμνα επιζούσους. Άλλες φορές βοήθησαμε σε σύνθεση. Όπως στο έργο του Φύλωνα από την Αλεξάνδρεια, που έκανε τις Πλατωνικές Ιδέες, σκέψεις μέσα στη νύηση του Ιεχωβά.

ΠΟΡΕΥΤΗΚΑΜΕ παράλληλα για χιλιετίες, πορευτήσαμε μαζί μέσα σε αυτή τη χώρα για δυόμισι χιλιάδες χρόνια. Πόσο γνωρίσαμε ο ένας τον άλλο; Σίγουρα λιγότερο από ότι θα έπρεπε. Τι ξέρουμε εμείς οι Έλληνες για την εβραϊκή παράδοση, την τέχνη, την λογοτεχνία; Τι σημαίνει για μας το Ταλμούδ, η Καθβάλα, ακόμα και το Τορά; Λέμε Εβραίοι και υπονοούμε ένα ενιαίο σύνολο. Δεν ξέρουμε πως τα τέχνα του Ισραήλ που ζούσαν στη χώρα μας ανήκαν σε τελείως διαφορετικές κοινότητες με χωριστή ιστορία, παράδοση και γλώσσα. Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ήταν ισπανόφωνοι, της Κέρκυρας ιταλόφωνοι, των Ιωαννίνων ελληνόφωνοι. Ήρθαν από την Σικελία και την Παλαιστίνη, από την Αυστρία και την Πορτογαλία. Οι συναγωγές έφεραν τα ονόματα της προέλευσης τους. Άλλοι ήταν οι παλαιότατοι Ρωμαϊοί, άλλοι οι παλαιοί Σεφαραδίτες, άλλοι οι νεότεροι Ασkenάζι.

ΜΙΑΛΑΜΕ για ένα πολυ - πολιτισμικό μωσαϊκό φορτωμένο με τον πλούτο αιώνων παράδοσης και καλλιέργειας, που ζούσε πλάι μας - αλλά με το οποίο μας χώριζε ένα αόρατο παραπέτασμα. Έζησαν δύο χιλιάδες χρόνια δίπλα μας, σαν ξένοι. Οι αρχές - ούτε οι Οθωμανικές ούτε οι Ελληνικές - δεν έλλειψαν τους Εβραίους της Ελλάδας σε γκέτο. Υπήρχαν όμως άλλα τείχη. Από τη

μία μεριά η μισαλλοδοξία και η καχυποψία. Από την άλλη ο φόβος. Περιχαρακωμένοι μέσα στον σχεδόν μόνιμο πανικό τους, οι Εβραίοι προσπαθούσαν να μην φαίνονται, να μην προκαλούν. «Ταπεινοί, τόσο ταπεινοί σαν να 'τανε φοβισμένοι και φουναράδες, ήταν οι πλειότεροι» - έτσι περιγράφει τη μεγάλη εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων ο Δημήτρης Χατζής στο *Τέλος της Μικρής μας Πόλης*: «... παραλήδες ή ζητιάνοι, σπουδαγμένοι ή δούλευτάδες, από εκεί, από τα οβραΐα τα δικά τους, κανένας δεν ξέκοβε, δεν πήγαινε παραπέρα, δεν χώριζε από τους άλλους. Μήτε για όρκο δεν ήταν εβραϊός που να κάθεται σε άλλον μαχαλά μέσα στην πόλη. Γρήγορα - γρήγορα τρέχαν το βράδυ να μαζωχτούνε - σαν να ξύπνιαν μέσα τους ένας φόβος παλιός».

ΚΙ Ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, γράφοντας για τη Θεσσαλονίκη αναφέρει: «Αλλά και οι Εβραίοι σαν λαός ήταν ανέκαθεν πολύ κλειστοί και αποτραβηγμένοι από μας... Δεν ξέρω ακριβώς τους λόγους της απόστασης, αν και τους υποθέτω...».

ΟΙ ΛΟΓΟΙ της απόστασης είναι προφανείς - είναι ο φόβος ο παλιός που αναφέρει ο Χατζής, είναι η ανάμνηση διωγμών και κατατρογμών, η περιφρόνηση και η λαιμοδωρία. «... μέσα στην πόλη λέγανε για αυτούς πολλά και διάφορα πράγματα», γράφει ο Χατζής. «Τους φόρτωναν ένα σωρό κουσούρια, κακιές και αδυναμίες, που τάχα εμείς δεν είχαμε... Γενικά τους παράσταναν σαν ανθρώπους παραχατατιανούς, ράτσα τιποτένια και βρώμικα».

ΕΧΟΥΜΕ ΣΥΝΗΘΙΣΕΙ να επαναλαμβάνουμε την εξωραϊστική κοινοτοπία: «Έλληνες και Εβραίοι έζησαν επί αιώνες αδερφωμένοι, αρμονικά και αγαπημένα...». Ούτε πάντα αρμονική ήταν η διαβίωση, ούτε αδερφωμένοι και αγαπημένοι ήμασταν. Δεν υπηρετούμε το αληθές (άρα ούτε και το εθνικόν) κατασκευάζοντας τεχνητά ειδικά. Στην καλύτερη

Συνέχεια στη σελ. 26

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Η Συναγωγή Διδυμοτείχου (φωτογραφία του 1985 - Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος) και στο φόντο τμήμα του δαπέδου της, όπως διατηρείται σήμερα.

'Ελληνες Ισραηλίτες από τον ιερό ιουδαϊκό νόμο στον Αστικό Κώδικα

Της κας ΘΕΟΦΑΝΩ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

επ. Καθηγήτριας στο Αστικό Δίκαιο στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Το δίκαιο που εφαρμόζονταν κατά καιρούς στις οικογενειακές σχέσεις των Ισραηλιτών του Ελλαδικού χώρου από την αρχαιότητα ως σήμερα, ποίκιλλε ανάλογα με την κρατική εξουσία που επικρατούσε στην περιοχή. Οι Εβραίοι εφαρμόζαν στις οικογενειακές τους σχέσεις τον ιερό ιουδαϊκό νόμο με προνόμιο που απέκτησαν αρχικά από τους διαδόχους του Μ. Αλεξάνδρου και στη συνέχεια από τους Ρωμαίους.

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία (παρά την αντίθετη επίσημη νομοθεσία) οι Ισραηλίτες είχαν κατ' έθιμο αυτό το δικαίωμα. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία επέτρεπε την επίλυση των οικογενειακών διαφορών των αλλόθρησκων υπηκόων της από τους θρησκευτικούς τους ηγέτες, αφού το Κοράνι δεν εφαρμόζεται σε άπιστους και οι Εβραίοι τις επέλεξαν στα θρησκευτικά τους δικαστήρια.

Στο νέο Ελληνικό Κράτος ζήτημα ειδικής νομοθετικής ρύθμισης ανέκυψε μετά την προσάρτηση της Βόρειας Ελλάδας. Πρώτος ο ν. 147/1914 όριζε ρητά ότι στις οικογενειακές σχέσεις των Ελλήνων Ισραηλιτών και μουσουλμάνων εφαρμόζονταν ο ιερός τους νόμος, οι υποθέσεις όμως εκδικάζονταν από τα τακτικά δικαστήρια. Τα θρησκευτικά δικαστήρια (Μπεθ - Ντιν), στην αρμοδιότητα των οποίων υπήχθησαν οι οικογενειακές υποθέσεις, θεσμοθετήθηκαν με το νόμο 2456/1920 για τις ισραηλιτικές κοινότητες που δίκάζαν κατά τον ιουδαϊκό νόμο.

Ο εβραϊκός νόμος εφαρμόζονταν αρχικά (άρθρ. 4 ν. 147) για τη σύσταση και τη λύση του γάμου, τις προσωπικές σχέσεις των συζύγων κατά τη διάρκεια του και

τους βαθμούς συγγένειας. Αργότερα (άρθρ. 12 ν. 2456/20) προσετέθηκαν η διατροφή των συζύγων και των τέκνων (όχι η επιμέλεια) και η απόδοση της προίκας η οι συνέπειες του διαζυγίου. Οι λοιπές υποθέσεις επιλύονταν από τα ελληνικά τακτικά δικαστήρια.

Από το 1920 ως την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα, το 1946, οι Έλληνες Ισραηλίτες πέρασαν περίοδο προσαρμογής προς το ελληνικό δίκαιο, αφού για τις οικογενειακές σχέσεις που δεν ρυθμιζονταν από τον ιερό εβραϊκό νόμο εφαρμόζονταν το ελληνικό οικογενειακό δίκαιο, οι δε αποφάσεις των Μπεθ - Ντιν έπρεπε να επικυρώνονται από τα ελληνικά δικαστήρια. Με τον Εισαγωγικό Νόμο του Αστικού Κώδικα τα Μπεθ - Ντιν και η εφαρμογή του ιερού ιουδαϊκού νόμου καταργήθηκαν: οι Έλληνες Ισραηλίτες υπάγονται πλέον στο κοινό δίκαιο.

Μετά το Σύνταγμα του 1975 και την τροποποίηση του οικογενειακού δικαίου από το ν. 1329/1983 οι σχέσεις των συζύγων διέπονται από την αρχή της ισοτιμίας και τον σεβασμό της προσωπικότητάς τους. Οι διατάξεις αυτές έχουν εφαρμογή σε όλους τους Έλληνες υπηκόους ανεξάρτητα από καταγωγή, θρησκεία, κλπ. Παρόλα αυτά για την τέλεση νέου γάμου μεταξύ των Ισραηλιτών, παρά την έκδοση του διαζυγίου από τα ελληνικά δικαστήρια, απαιτείται ακόμη και σήμερα η διαδικασία της αποποίησης της γυναίκας από το σύζυγο (get, παράδοση του διαζυκτηρίου).

[Περύνηση εισήγησης της στο Διεθνές Συνέδριο Εβραίων Νομικών και Διατηρητών, Θεσσαλονίκη 25 - 28 Ιουνίου 1998].

Τα εγκλήματα των Κρουπ κατά των Εβραίων

Άλφρεντ Κρουπ (1907 - 1967)

Ο Οίκος Κρουπ, στη Γερμανία, βαρύνεται με φοβερά εγκλήματα πολέμου. Μεταξύ των άλλων οι Κρουπ είχαν δικά τους στρατόπεδα αιχμαλώτων και χρησιμοποιούσαν τους κρατούμενους για να εργαστούν στα εργοστάσιά τους μέχρι να πεθάνουν από τις στερήσεις. Οι περισσότεροι πέθαναν, αλλά αυτοί που επέζησαν μίλησαν.

Στο περιοδικό *Ιστορία* (τεύχη Ιουνίου και Ιουλίου 1998), η κα Φένια Θ. Σοφούλη παρουσίασε τα ζολαστήρια των Κρουπ, οι οποίοι - τελικά - δεν τιμωρήθηκαν όπως άρμοζε.

Μεταξύ των θυμάτων των Κρουπ υπήρξαν - φυσικά - και Εβραίοι κρατούμενοι. Μεταφέρουμε παρακάτω τα όσα δημοσιεύτηκαν γι' αυτούς.

Οι οπλοβιομήχανοι Κρουπ, στυλοβάτες του Β' Ράιχ, αποφάσισαν, το 1932, να υποστηρίξουν το νέο πολιτικό αστέρι, τον Αυστριακό λογία, που το 1933 έγινε καγκελάριος και σύντομα διάκτορας του Γ' Ράιχ. Όταν άρχισε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, κατέκτησε σχεδόν όλη την Κεντρική Ευρώπη. Ήδη πριν από το 1939 όμως, οι ρόλοι είχαν αντιστραφεί, εκείνος έγινε υποστηρικτής τους και αυτοί πειθήνια όργανά του. Όχι πως δεν μπορούσαν να του εναντιωθούν. Δεν ήθελαν, γιατί από το Γ' Ράιχ έβγαιναν πολλαπλά ωφελημένοι. Ο φύρερ τους πρόσφερε εργοστάσια, για τα οποία δεν πλήρωναν τίποτα, και σκλάβους.

Έτσι οι Κρουπ απέκτησαν δικά τους στρατόπεδα συγκέντρωσης. Όπου εργοστάσιο και στρατόπεδο, όπου στρατόπεδο και χιλιάδες άνθρωποι προορισμένοι για απάνθρωπη εργασία μέχρι τελικής εξόντωσης.

Όταν το Ράιχ κατέκτησε την Ευρώπη, τα εργοστάσια του Κρουπ απλώθηκαν σε 12 χώρες, από τα Ουράλια ως τον Ατλαντικό, από τη Βόρεια Θάλασσα ως τη Μεσόγειο. Είχε στην ιδιοκτησία του ναυπηγεία στην Ολλανδία, μεταλλωρυχεία στην Ελλάδα, στη Ρωσία, στη Νορβηγία, στη Γιουγκοσλαβία. (Αυτά τα τελευταία μαζί με τα ορυχεία χρωμίου μοιράστηκαν μεταξύ Κρουπ και Γκαίρινγκ). Μερικές φορές τα εργοστάσια απογυμνώνονταν και μεταφέρονταν στο Ρουρ, άλλοτε λειτουργούσαν εκεί που ήταν.

Χρόνο με το χρόνο, καθώς αυξανόταν η παραγωγή οπλισμού, ο Κρουπ χρειαζόταν όλο και περισσότερα εργατικά χέρια. Ήρθε σε συμφωνία με τα Ες Ες: Θα τους πλήρωνε τέσσερα μάρκα για κάθε σκλάβο, και θα τους έδινε επίσης προμήθεια από την πώληση όπλων. Για αντιτάξιμα θα κρατούσε επτά δεκάρες (7/10 του μάρκου)

αφαιρώντας τα από τα έξοδα σίτισης των σκλάβων. Αυτό, αν αναλογισθεί κανείς την αθλιότητα του σιτισμού, ήταν ιδιαίτερα απάνθρωπο. Τι περιθώρια υπήρχαν να δώσει λιγότερο ή κατώτερο φαγητό;

Τα στρατόπεδα του θανάτου

Ολα τα στρατόπεδα, παρά την επιγραφή «η εργασία ελευθερώνει», δεν ήταν τίποτε άλλο από τόποι θανάτου. Όσοι στέλνονταν εκεί, πήγαιναν για να πεθάνουν. Απλώς, όπως είχε παρατηρήσει ένα στέλεχος του «οίκου», θα ήταν χρέια να πέθαιναν χωρίς να έχουν προσφέρει κάτι στο Γ' Ράιχ. Μερικά στρατόπεδα ήταν τρομερότερα από άλλα. Οι νεκροί της ημέρας ή της νύχτας ήταν περισσότεροι, τα «μπάνια» όπου τους έπλυναν με ασφυξιογόνο αέριο γίνονταν συχνότερα, η μεταχείριση ακόμη πιο βάρβαρη. Η πείνα ήταν σχεδόν παντού η ίδια.

«Με το φαγητό που σας δίνω» είπε κάποιος επιθεωρητής σε μια καινούργια φουρνιά «υπανθρώπων», «μπορείτε να ζήσετε έξι εβδομάδες. Αν ζήσετε περισσότερο, σημαίνει ότι κλέβετε και θα σας εκτελέσω».

Ωστόσο τίποτα δεν είναι αντιφατικό από τις πληροφορίες που έχουμε για τα στρατόπεδα. Δεν χωρίζαν σε όλα τους γέροντες, και ιδίως τα παιδιά, από τους υπόλοιπους, γιατί σε πολλά υπήρχαν εργάτες που καθώς κορυφωνόταν η πολεμική προσπάθεια, το κατώτερο όριο ηλικίας τους ήταν τα έξι χρόνια! Και στις εγκαταστάσεις που είχε ο Κρουπ για τους δικούς του σκλάβους στο Έσεν, υπήρχε πτέρυγα χωρίς συρματόπλεγμα ή φρουρούς, γιατί οι κρατούμενοι εκεί ήταν βρέφη και δεν περπατούσαν.

Σε μια πτέρυγα στο Άουσβιτς ο Κρουπ είχε εργοστάσιο κι εκεί δούλευαν από τις 4 το πρωί ως τις 11 ή 12 τη νύχτα. Μερικές φορές τους έδιναν το απόγευμα μια πολύ λεπτή φέτα ψωμί με ίχνη μαργελάδας. Αλλά συνήθως το μοναδικό γεύμα του ειρσοιτετραώρου δινόταν το βράδυ, και ήταν μια σούπα, ένα ξέπλυμα με κάτι που έμοιαζε με χορταρικό. Άλλες φορές δεν τους έδιναν τίποτα - για τιμωρία, ή για να τους κουρελιάσουν ακόμη περισσότερο το ηθικό. Ή γιατί οι Ες Ες είχαν καταχραστεί τα χρήματα του συσσιτίου.

Στα στρατόπεδα όπου εργάζονταν οι σκλάβοι του Κρουπ (και αυτοί οι σκλάβοι μόνο στο Έσεν ήταν 75.000, και στο τέλος του πολέμου έφτασαν τους 100.000), τους έδιναν ενδυμασία μόνο μια φορά, όταν πρωτοπήγαιναν. Ενδυμασία ακατάλληλη για το κρύο κλίμα. Και τσόχα που γρήγο-

ρα διαλύονταν. Απ' εκεί και πέρα είχαν να διαλέξουν αν θα τύλιγαν με την ζοιφέρτα τους τα ξεπόλητα πόδια τους (και περπατούσαν πολύ πηγαίνοντας και γυρίζοντας από τα καταλύματα στο εργοστάσιο) ή αν θα προστάτειναν με αυτήν το ταλαιπωρημένο ημίγυμνο σώμα τους. Κι όπως δεν τους έδιναν δυνατότητα να τηρούν τους κανόνες στοιχειώδους υγιεινής, είχαν όλοι ψείρες και εξανθήματα. Οι πιο συνηθισμένες αρρώστιες ήταν η πνευμονία, ο τυφός και η φυματίωση.

«Ενισχύσατε τα μαστίγια»!

Αντίθετα από ό,τι «πιστεύουν οι περισσότεροι, ο συνολικός αριθμός των θανάτων των στρατοπέδων ήταν δέκα εκατομμύρια, και όχι έξι. Έξι εκατομμύρια Εβραίοι, και τέσσερα διάφοροι άλλοι, κυρίως Ρώσοι, Ουκρανοί, Πολωνοί, αλλά και Αθίγγανοι και αντιναζιστικοί από όλες τις κατακτημένες χώρες. Βασανίζονταν όχι μόνο από την πείνα, το κρύο, τις αρρώστιες, αλλά και από τους δεσμοφύλακες τους. Εξαντλημένοι, ημιπερπατοί, έπρεπε να εργάζονται χωρίς στιγμή αναπαύσεως. Αν οι φρουροί τους έβλεπαν να ζωντανασαίνουν, τους χτυπούσαν με μαστίγια. Σώζεται έγγραφο του «οίκου» που ζητά από την κεντρική διεύθυνση να ενισχυθούν τα μαστίγια με δερμάτινες εξοχές και αλυσίδες. Υπάρχει αναφορά του οικογενειακού γιατρού των Κρουπ η οποία λέει ότι το φαγητό που δινόταν - 350 θερμίδες - ήταν τελείως ακατάλληλο και ανεπαρκές. Άλλοι, όπως για παράδειγμα η επιχείρηση I. Γκ. Φάρμπεν, έδιναν κάτι περισσότερο, και για όσους έκαναν βαριές εργασίες υπήρχαν και συμπληρωματικά γεύματα. Αυτό φανερώνει ότι οι εταιρείες που χρησιμοποιούσαν σκλάβους αν ήθελαν μπορούσαν να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους. Ο Άλφρεντ

Αναχώρηση για το στρατόπεδο

Κρουπ (που από το 1943 είχε αναλάβει τη διοίκηση του «οίκου») δεν ήθελε.

Ο πατέρας του, ο Γουσταύος, από την αρχή του πολέμου είχε αρχίσει να παρονοιάζει απώλεια πνευματικών δυνάμεων. Συχνά υπέφερε από παραισθήσεις. Κάποιο βράδυ, ρώτησε ξαφνικά τη Βέρθα: «Μα ποιοι είναι όλοι αυτοί οι άνθρωποι;». Εκείνη τον διαβεβαίωσε ότι δεν υπήρχε κανείς, ήταν μόνοι στο δωμάτιο. Το Έσεν όμως ήταν γεμάτο από έναν καινούργιο, αλλόζοτο πληθυσμό. Νωρίς το πρωί, πριν χαράξει, και αργά τη νύχτα, όσοι κάτοικοι ήταν στο πόδι έβλεπαν στρατιές ολόκληρες κουρελιωμένες, σκελετωμένες σκιές που διέσχιζαν τους δρόμους με ανυπόληπτη συνοδεία.

Όταν άρχισαν οι μεγάλοι βομβαρδισμοί - από το 1943 και μετά - οι σκλάβοι έσκυψαν κι άνοιξαν χαρακώματα και κατασκευάσαν πρόχειρα καταφύγια. Οι ίδιοι όμως δεν είχαν δικαίωμα να επωφεληθούν. Έμεναν ακάλυπτοι μέσα στα έλεεινά κτίσματα του στρατοπέδου στο έλεος των συμμαχικών «δωρών εξ ουρανού» που συχνά τους λήθρωναν, είτε σκοτώνοντάς τους είτε δίνοντάς τους την ευκαιρία μιας αβέβαιης απόδρασης.

Αργότερα, λόγω του μεγάλου αριθμού των θυμάτων των βομβαρδισμών, κι όταν λια τα τραίνα από τη Ρωσία είχαν πάψει να έρχονται, η διεύθυνση των στρατοπέδων επέτρεψε στους σκλάβους να πηγαίνουν στο τούνελ του σιδηροδρόμου. Έπρεπε μόλις άκουγαν τις σειρήνες να τρέξουν δύο χιλιόμετρα, κι οι πρώτοι 170 έβρισκαν θέση. Φυσικά αυτοί ήταν οι νεώτεροι και οι νεοφερμένοι που διατηρούσαν ακόμη κάποιες δυνάμεις. Δεν ήταν τυχαίο ότι στις δίκες της Νυρεμβέργης δεν παρουσιάστηκε σχεδόν κανένας μάρτυρας που να είχε συλληφθεί πριν από το 1943.

Η ιστορία του Ταντέους

Ο Ταντέους Γκόλντζαζν, απ' την Πολωνία, έζησε τα δεκάξι του χρόνια τον Ιούλιο του 1943. Τρεις μήνες μετά, όλη του η οικογένεια, μαζί με τους άλλους Εβραίους της πόλης, φορτώθηκε και στάλθηκε, μέσω Μπρεσλάου, σε κάποιο από τα στρατόπεδα του Κρουπ, στο Μπέρταβερκ της Σιλεσίας. «Τους δεκαπέντε μήνες που δούλεψα για τον Κρουπ, κατέθεσε το 1947 ο Ταντέους στη δίκη του Άλφρεντ στη Νυρεμβέργη, «δεν ήμουν σκλάβος, ήμουν ένα εργαλείο που το χρησιμοποιούν όσο αντέχει και μετά το πετάνε. Πεινούσα, κρύωνα, και τον περισσότερο καιρό ήμουν πολύ άρρωστος. Με το παραμικρό λάθος, μια αδέξια κίνηση, πράγματα που συμβαίνουν σε όλα τα εργοστάσια, οι φρουροί με χτυπούσαν με λαστιχένιους σωλήνες. Μια φορά με χτύπησαν με την κάννη του όπλου τους και μου έσπασαν το πρόσωπο. Μέχρι σήμερα μου έχει μείνει η συνήθεια να κοιμάμαι μπρούμυτα, επειδή η πλάτη μου ήταν γεμάτη πληγές. Πηγαίναμε στην τουαλέτα όσο πιο συχνά μας επέτρεπαν, γιατί είχαμε δυσεντε-

ρία. Αν μέναμε λίγο περισσότερο, μας έριχναν ζουβάδες με παγωμένο νερό». (Πράγμα που σε αθροματους χώρους και με θερμοκρασία κάτω από το μηδέν, ήταν άλλο ένα εισιτήριο θανάτου). «Έφτανα αίμα». Όταν μια μέρα ο υπεύθυνος του Μπέρταβερκ σήκωσε το τηλέφωνο κι άκουσε τη φωνή ενός Ρώσου στρατιώτη, οι τρόφιμοι φορτώθηκαν για άλλο στρατόπεδο. Λίγο μετά οι Ρώσοι έφτασαν κι εκεί. Μέσα στο χάος που επικράτησε, ο Ταντέους δραπέτευσε. Περιπλανήθηκε στα χωριά της Θουριγγίας, ως τη στιγμή που είχε την τύχη να συναντήσει μια αμερικανική θωρακισμένη περίπολο. Ξεκίνησε καινούργια ζωή στην Αμερική, με καινούργιο όνομα, αλλ' όταν ήρθε η ώρα της δίκης γύρισε για να καταθέσει.

Η τιμωρία του Ιζάκ Χόρβιτς

Ο Ιζάκ Χόρβιτς ήταν ένας από τους ελάχιστους Εβραίους της Πολωνίας που εκτός από άλλες γλώσσες μιλούσε και το νότιο ιδίωμα των ομοεθνών του, το «λαντίνο». Έτσι στο στρατόπεδο του Κρουπ, στο Άουσβιτς, τον έβαλαν «επί της υποδοχής». Κάθε φορά που έφταναν τραίνα από τον Νότο, στεκόταν δίπλα στους Ες Ες για να μεταφράζει τις προσαρτές τους. Την άνοιξη του 1944, μια νεοφερμένη Ελληνίδα, η Βικτωρία Κοέν, δεν δεχόταν με κανέναν τρόπο να δώσει το μωρό της στη γριά πεθερά της. Για να την πείσει ο Ιζάκ, κι έτσι να σώσει τουλάχιστον τη δική της ζωή, της φανέρωσε την ολέθρια μοίρα εκείνων που κρίνονταν ανίκανοι για εργασία. Πανικόβλητη η τραγική μητέρα άρχισε να ειδοποιεί τους άλλους - λες και μπορούσαν να κάνουν κάτι. Αν ο πανικός γενιζευόταν, οι «αφέντες» θα έπρεπε να τους εκτελέσουν όλους επιτόπου, και όταν ερχόταν το επόμενο τραίνο, η καινούργια φουρνιά θα έβλεπε τα αίματα, πράγμα που θα δημιουργούσε ξανά πανικό και άλλες απρογραμμάτιστες εκτελέσεις. Οι ναζί ήθελαν να γίνονται όλα με τάξη και με τη σειρά, σύμφωνα με τους κανονισμούς. Μαζί-γωσαν άγρια τη Βικτωρία ώσπου να τους μαρτυρήσει ποιος της είχε αποκαλύψει το μυστικό. Εκείνη δεν άντεξε πολύ. Έπιασαν τον Ιζάκ και τον πήγαν κατευθείαν στα κρεματόρια όπου τον έριξαν ζωντανό στους φούρνους. Η Βικτωρία το έμαθε από τους ανθρώπους που μετέφεραν τα πτώματα και είδαν με τα μάτια τους το φοβερό τέλος του άμειρου διερχομένου.

Το Βατικανό υπέρ των Κρουπ

Όταν, το 1948, η δίκη του Άλφρεντ Κρουπ βρισκόταν στο πιο κρίσιμο σημείο της, ο αρχιεπίσκοπος Κολωνίας πήγε στο Έσεν και έβγαλε ένα πύρινο λόγο, εκθειάζοντας την οικογένεια. Τι θα ήταν το Έσεν χωρίς τους Κρουπ;

Οι Κρουπ ήταν προτεστάντες, αλλ' ο μισός πληθυσμός

του Έσεν ανήκε στο ρωμαιοκαθολικό δόγμα. Από την εποχή του Τριακονταετούς Πολέμου η οικογένεια είχε καταφέρει να διατηρεί άριστες σχέσεις με τους εκπροσώπους του Βατικανού. Συνεχίζοντας την παράδοση, η Μάργκα και η κόρη της, η Βέρθα, έκαναν τακτικές δωρεές. Αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι Κρουπ έχτισαν το γκρεμισμένο καμπαναριό της μεγαλύτερης καθολικής εκκλησίας της πόλης τους, συνεισέφεραν για την οικοδόμηση καθολικού νοσοκομείου και για την ίδρυση ενός καθολικού πανεπιστημίου στο Τόζιο.

Σε συνέντευξή του στον συγγραφέα Ουίλιαμ Μάντσεστερ, ο αρχιεπίσκοπος του Έσεν μίλησε με περηφάνια για το βιβλίο και θεατρικό έργο του Ρολφ Χόλντ «Ο βικάριος» (που είχε παιχτεί και στην Αθήνα!) με τον τίτλο «Ο αντιπρόσωπος». Όταν ο συγγραφέας του θύμισε ότι το έργο αναφερόταν στην αληθινή ιστορία του πατρός Μαξιμιλιαν Κόλμπε που πέθανε στο Άουσβιτς (αριθμός 16.670), ο αρχιεπίσκοπος ζούνησε το κεφάλι του και είπε: «Το Άουσβιτς και τα άλλα στρατόπεδα ήταν έργο των ναζί. Οι Κρουπ δεν είχαν καμία σχέση μ' αυτά».

Η παρατήρηση του ιεράρχη θα άφηνε άφωνο τον πατέρα Αλφόνσο Κομ, αν την άκουγε. Ο Βέλγος ρωμαιοκαθολικός ιερέας συνελήφθη το καλοκαίρι του 1944, χωρίς συγκεκριμένο λόγο. Μαζί με τον δήμαρχο, τους γιατρούς, τους δικηγόρους και τους εκπαιδευτικούς της μικρής τους πόλης. Ο πόλεμος είχε χαθεί για τη Γερμανία, και οι φανατικοί ναζί ήταν εξαιρετικοί. Έστειλαν όλους αυτούς τους ανθρώπους στο Έσεν, στο κεντρικό εργοστάσιο. Για τον πατέρα Κομ, η ιδιότητά του ως ιερέας λειτουργούσε εις βάρος του. Του ανέθεταν τις πιο βαριές αργαρείες. Σήκωνε πενήντα κιλά τσουβάλια τσιμέντου, έσκαβε χαρακώματα, καθάριζε τα ερείπια μετά τους βομβαρδισμούς. Όταν οι συγκρατούμενοί του τον προσφωνούσαν «πάτερ», οι φρουροί θύμωναν κι ούρλιαζαν ότι ο κρατούμενος αυτός ήταν μόνο το νούμερο 137. Του απαγόρευαν να προσεύχεται και να διαβάσει τους πεθαμένους.

Αργότερα τον έβαλαν στην υπηρεσία ενός από τους διευθυντές του «οίκου», του Φριτς φον Μπύλντφ. γόνου παλιάς κι ευγενικής γενιάς. Εκεί ο ιερέας βρήκε την ευκαιρία να κρατά σημειώσεις, ένα κρυφό ημερολόγιο. Έτσι μαθαίνουμε ότι τα Χριστούγεννα (1944) είπαν στους κρατούμενους ότι μπορούσαν να γράψουν μια κάρτα - 25 λέξεις - η οποία μέσω Ερυθρού Σταυρού θα πήγαινε στους δικούς τους. Τους έδωσαν γραφική ύλη. Κι αυτά τα μηνύματα της ελπίδας, τα βρήκε το άλλο πρωί μισοκαμμένα ο πατέρας Κομ στα τζάκια του φον Μπύλντφ και των άλλων αξιωματικών. Τα είχαν αφήσει σκόπιμα εκεί, για να μαθευτεί ότι δεν ταχυδρομήθηκαν. Δεν υπήρξε ποτέ τέτοια πρόθεση, όλη αυτή η σκηνοθεσία ήταν μια φάρσα.

Οι αδελφές Ροτ

Τα τραίνα έφταναν στο Έσεν και ξεφόρτωναν «ιπποθρόνους» σκλάβους, ή «κομμάτια». Το 1944 ανήκαν τους ήταν κι οι αδελφές Ελισάβετ και Ερνεστίνη Ροτ. Είχαν γεννηθεί στη Ρουθηνία, που υπαγόταν στην Τσεχοσλοβακία. Μετά την αρπαγή της χώρας των Σουδητών, ο Χίτλερ επέτρεψε στους συμμάχους Ούγγρους να πάρουν ένα τμήμα της Ρουθηνίας. Τον Απρίλιο του 1944, όλοι οι Εβραίοι της περιοχής συνεληφθησαν και μεταφέρθηκαν στο Άουσβιτς. Οι Ροτ ήταν μια εξαμελής οικογένεια. Μέσα στο χάος της αποβίβασης, παιδιά και γονείς χωρίστηκαν. Η μεγαλύτερη αδελφή, η Όλγα, πήρε στην αγκαλιά της τον μικρό Ιβήντλ, υπογράφοντας έτσι τον θάνατό της, γιατί τους έστειλαν και τους δύο στα μπάνια εξόντωσης.

Λίγο μετά, ένα στέλεχος του «οίκου» Κρουπ ήρθε να διαλέξει σκλάβους για τα εργοστάσια του Έσεν. Τους ήθελε νέους και - συγκεκριμένα - γερούς. Έτσι οι αδελφές φορτώθηκαν ξανά στα τραίνα.

Στην κατάθεσή της, στη δίξη της Νυρεμβέργης, η Ελισάβετ, απαντώντας σε ερωτήσεις, είπε ότι συχνά δεν τους έδιναν καθόλου φαγητό. Όταν παραπονιούνταν, οι Ες Ες τους φώναζαν: «Δουλεύετε για τον Κρουπ, ζητήστε το απ' τον Κρουπ!». Μίλησε για τις μαστοργώσεις που γινόνταν χωρίς λόγο, για τις κλωτσιές: («Εβραίοι να χτυπιούνται δέκα-είκοσι άνθρωποι κάθε λεπτό...») Για τις αρρώστια. Τα πόδια της σημάδευτηκαν για πάντα από τα μικρά πυρωμένα κομμάτια που «ξενούσαν» οι μηχανές. Υπό κανονικές συνθήκες οι εργάτες φορούσαν ειδικές στολές που τους προστάτευαν. Όχι όμως οι σκλάβοι. Καποτε ένας πονόψυχος επιστάτης της χάρισε ένα ζευγάρι γάντια για τα ξυλάσμενα χέρια της. Ο Ες Ες της τα έφτυλε και τα πέταξε στη φωτιά.

Είπε ακόμη η Ελισάβετ ότι οι γυναίκες δεσποφάνισες ήταν χειρότερες από τους άντρες. Μερικοί άντρες, παλιοί «Κρουπιανοί», έδειχναν να τις λυπούνται. Καποιος βρήκε ευκαιρία και τους γλίτωσε ένα χαρτί με το όνομα και τη διεύθυνσή του, για ώρα ανάγκης. «Αποστηθίστε το και κρύψτε το» τους είπε. Το χαρτί αυτό έμελλε να είναι το διαβατήριό τους προς τη σωτηρία.

Η απόδραση

«**Η** μουν τόσο δυνατυχημένη», είπε στην καταδίωξη της η Ελισάβετ Ροτ, «ώστε τη νύχτα προσπερνάμε να πέσουν βόμβες στο στρατόπεδο, να τελειώσουν τα βάσανά μας». Ωστόσο οι βόμβες κατέστρεφαν άλλα στρατόπεδα, όχι το δικό τους.

Ο Αλφρεντ Κρουπ, όπως παραδέχτηκε ο ίδιος στη δίξη του, αποφάσισε να λύσει το θέμα των σιτέων γυναικών στέλνοντάς τις πίσω στο Άουσβιτς. Στα εργοστάσια που είχε ακόμη εκεί, ή στα χρηματόρρα. Αυτό διαδόθηκε,

κι οι αδελφές Ροτ κατάλαβαν ότι έπρεπε να δραπετευθούν αμέσως.

Πηγαίνοντας και γυρίζοντας από τα εργοστάσια, είχαν προσέξει ότι το συρματοπλέγμα σε κάποια σημεία ήταν κατεστραμμένο απ' τις εκρήξεις. Τη νύχτα της 11ης Μαρτίου 1945, η Ελισάβετ, η Ερνεστίνη και τέσσερα άλλα κορίτσια γλίστρησαν μέσα από το άνοιγμα. Μόλις βρέθηκαν σ' ελεύθερο έδαφος, ένα από τα κορίτσια έπαθε νευρική κρίση κι έτρεξε πίσω. Η αναπάντεχη πόρτα ελπίδας ξεπερνούσε τις δυνατότητες αντοχής της. Οι άλλες πέντε δεν την ξαναείδαν, ούτε έμαθαν τι απέγινε.

Η απόδρασή τους είχε ελάχιστες πιθανότητες να διαρκέσει. Η εμφάνισή τους (φορούσαν ζουρελιασμένες στολές στρατοπέδου, ήταν σκελετωμένες, με κοντά κακοζομμένα μαλλιά) τις προόδιε από μακριά. Κάθε νομοταγής Γερμανός μόλις τις έβλεπε όφειλε να τις καταδώσει. Αλλά είχαν σπάνια τύχη. Μέσα στη νύχτα περιπλανήθηκαν και βρέθηκαν, χωρίς να το ξέρουν, στο παλιό συλημένο εβραϊκό νεκροταφείο. Κρύφτηκαν εκεί δύο μέρες. Ύστερα, μισοπεθαμένες από την πλήρη έλλειψη τροφής και το κρύο, κατάφεραν να βρουν το σπίτι του πονετιζού «Κρουπιανού». Εκείνος περίμενε μία ή δύο κοπέλες, όχι πέντε. Τους έδωσε λίγα τρόφιμα, αρνήθηκε όμως να τις στεγάσει. Τους υπέδειξε πάντως κάποιον άλλο, που είχε οργανώσει δίκτυο περισυλλογής δραπετών. (Μιλάμε για τον Μάρτιο του 1945, όταν πια ο ερχομός των Συμμάχων ήταν ζήτημα εβδομάδων. Σε λίγο αυτές οι ζουρελιασμένες υπάρχεις θα βρισκόταν στην πλευρά των νικητών, και η μαρτυρία τους θα είχε μεγάλη σημασία).

Οι πέντε κοπέλες, περνώντας σχεδόν μπροστά από την βίλα Χίτλερ (το σπίτι των Κρουπ και αρχηγείο του Άλφρεντ), έφτασαν στην πόρτα του ανθρώπου που προημοιοποιήθηκε να τις κρύψει.

Λίγο μετά, τα συμμαχικά στρατεύματα μπήκαν στο

Ρουρ. Ο Άλφρεντ συνελήφθη και η βίλα επιτάχθηκε κι έγινε στρατηγείο των νικητών. Χάρη στη γλωσσομάθειά της, η Ελισάβετ βρήκε εκεί δουλειά ως γραμματέας υποδοχής. Τον χειμώνα του '45-'46 μια καλοντυμένη κυρία - μία από τις αδελφές του Άλφρεντ - παρουσιάστηκε στη ρεσεψιόν. Εξήγησε στην Ελισάβετ ότι έμενε παλιά εκεί, και θα ήθελε να της επιτρέψουν ν' ανέβει στο δωμάτιό της για να πάρει μια βαριά γούνα. «Γιατί οι νύχτες στο Έσεν είναι, ξέρετε, πολύ κρύες». Η Ελισάβετ χαμογέλασε πικρά. Λες και δεν ήξερε πώς ήταν οι νύχτες στο Έσεν!

Νεκροανάσταση

Όταν κατέρρευσε η Γερμανία, πολλοί πίστεψαν ότι είχε φτάσει και το τέλος του «οίκου» Κρουπ. Το όνομα του Γουσταύου ήταν γραμμένο στη λίστα των εγκληματιών πολέμου, αλλά εκείνος είχε παραιτηθεί από το 1943. Με ειδικό νόμο, την περιβόητη «Λεξ Κρουπ», ο Χίτλερ μεταβίβασε ολόκληρη την επιχείρηση στον πρωτότοκο γιο του Γουσταύου, τον Άλφρεντ. Αυτό οι Σύμμαχοι δεν το γνώριζαν, κι έτσι στην πρώτη δίκη της Νυρεμβέργης δεν παραπέμφθηκε ο πραγματικός ιδιοκτήτης. Παραπέμφθηκε στη δεύτερη (1947-48), όταν οι διεθνείς συνθήκες είχαν τελείως αλλάξει. Το ειδικό με τους Σοβιετικούς ήταν πια παρελθόν. Η Γερμανία σύντομα θα πάρει άφεση - το 1949 θα ξαναγίνει κράτος, και η νεκροανάστασή της θα ονομαστεί «οικονομικό θαύμα». Το Βερολίνο, μοιρασμένο σε τέσσερις τομείς, θα δίνει λαβή για προστριβές και επεισόδια.

Κοντολογίς, το κλίμα όταν βγήκαν οι αποφάσεις της δεύτερης Νυρεμβέργης ήταν πέρα για πέρα διαφορετικό. Ο Άλφρεντ καταδικάστηκε σε φυλάκιση δώδεκα ετών και δήμευση της περιουσίας του. Το 1950, ο πόλεμος της Κορέας άνοιξε τον δρόμο για την αποφυλάκιση του.

Στις αρχές του 1951 δόθηκε γενική αμνηστία. Το 1952 ρυθμίστηκε το ιδιοκτησιακό καθεστώς. Ο πρωτότοκος Κρουπ κρατούσε όλα τα εργοστάσιά του με την συμβατική υποχρέωση να μην παράγει χάλυβα - άρα ούτε και όπλα. Η νεόκοπη Ομόσπονδη Γερμανική Δημοκρατία τον αποζημίωσε με 70 εκατομμύρια μάρκα για την παραγωγή που του στερούσαν. Σε τέσσερα χρόνια η συμφωνία του 1952 ανακλήθηκε. Με μόνη εξαίρεση τους εξοπλισμούς. Ο «οίκος» ήταν ελεύθερος να παράγει ό,τι ήθελε. Εφτιαχνε εξοπλιστικά μηχανήματα, εξόπλιζε εργοστάσια τοιμέντου σε όλη την Ευρώπη, έφτιαχνε ζρεμαστές γέφυρες και φράγματα. Το σήμα των Κρουπ κυμάτιζε σε πολλές χώρες - ανάμεσά του ήταν και η Ελλάδα όπου κατασκεύασε διυλιστήρια.

Γυναίκες και παιδιά περιμένουν τη σειρά τους στον προθάλαμο για να τουςβάλουν στους φούρνους των καμμοτορίων. (Σκίτσo D. Oler, 1946).

Η οικία του Νισήμ Ταραμπονλούς στο Διδυμότειχο. Πιο κάτω διακρίνεται το παγογυάλιο και το σημειολογικό του ανήκαν στον Χ. Εργάζ.

Η παλιά Εβραϊκή Κοινότητα του Διδυμοτείχου

Του γ. ΡΑΦΑΗΛ ΦΡΕΖΗ

Οταν οι Τούρκοι κατέλαβαν από τους Βυζαντινούς το Διδυμότειχο (1362) το κατέστησαν πρωτεύουσα του Οθωμανικού κράτους. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, το 1453, παρ' όλο που έπαψε να είναι πρωτεύουσα, οι Σουλτάνοι διατήρησαν το ενδιαφέρον τους και μάλιστα το θεωρούσαν αγαπημένο καταφύγιό τους.

Δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα από πότε υπήρξαν Εβραίοι εκεί. Όπως αναφέρεται όμως στην ιστορία, στους λίγους αντόχθονες (Ρωμανιώτες) εβραϊούς της πόλης προστέθηκαν μερικοί από την Ουγγαρία (Ασκεναζίμ) που διέφυγαν του διωγμού του 1376. Ακολούθησε η εγκατάσταση των ισπανοεβραίων (Σεφαραδίμ) μετά το διωγμό τους το 1492 και το 1546 προστέθηκαν μερικοί που έφεραν οι Τούρκοι, όταν γύρισαν από την εκστρατεία τους στην Ουγγαρία. Ο

μεγάλος αριθμός των Σεφαραδίμ επηρεάσε τα ήθη και τα έθιμα και η "Λαδινό" αποτέλεσε την κοινή γλώσσα των εκεί Εβραίων.

Έχει αναφερθεί ότι βρέθηκαν επιτύμβιες εφραίμες πλάκες με χρονολογία 1456. Το νεκροταφείο, που διασώζεται ακόμη, βρίσκεται κοντά στον Εριθροστάσιο, παραπόταμο του Έβρου, στα σύνορα με την Τονγκία. Σήμερα υπάρχει το μεγάλο νεκροταφείο εκταφής τεσσάρων περίπου στρεμμάτων, που οι τάφοι του έχουν συληθεί, αλλά έχει μερικές αξιόλογες παλιές επιτύμβιες πλάκες. Το μικρό νεκροταφείο βρίσκεται στον κάτω δρόμο και χωρίζεται από το μεγάλο με ένα δρόμο - λωρίδα 20 περίπου μέτρων. Υπάρχουν και σ' αυτό μερικά μνημεία. Και τα δύο νεκροταφεία είναι περιφραγμένα, πρόσφατα δε έγιναν έργα για την προστασία τους.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι κατά τη διάρκεια

Λιδυμοτείχο 1920: Παρέα Εβραίων. Διακρίνονται μεταξύ άλλων οι: Σ. Αλκαλάι, υποδηματοποιός, Ζακ Ζαμιέρο και Μωύς Καζές, ράφτης.

της Οθωμανικής κατοχής, οι Τούρκοι είχαν παροχωρήσει λατομικά προνόμια και αυτοδιοίκηση, και το γεγονός αυτό προσέλκυσε και άλλους Εβραίους στο Λιδυμοτείχο, κι έτσι αναπτύχθηκαν και άλλες εβραϊκές κοινότητες στις γύρω περιοχές.

Πριν το 1862 υπήρχε μια μικρή Συναγωγή, που στεγαζόταν σε ένα παλιό μισοκατεστραμμένο χτίριο ενός δοματίου, στην περιοχή της Τουρκικής Σχολής. Οι ραββίνοι ασχολούνταν περισσότερο σαν εβραϊοδιδασκαλοί του "Ταλμούδ Τορά", και δεν είχαν πολλά δικαιώματα, γιατί ήταν εξαρτημένοι από την Αρχιεπισκοπή της Ανδριανούπολης, είχαν περιορισμένη εξουσία και η αμοιβή τους ήταν μικρή.

Το 1924 χτίστηκε η μεγάλη Συναγωγή, σε "σεφαραδικό" ρυθμό, όπου και συστεγάστηκαν τα γραφεία της Κοινότητας και το "πνευματικό κέντρο" της. Ήταν πολύ όμορφη και αποτελούσε ένα δείγμα δραστηριότητας και εύρωστης εβραϊκής Κοινότητας. Την αρχιτεκτονική της Συναγωγής συναντάμε και σε άλλες σεφαραδικές Κοινότητες. Ήταν ένα τετράγωνο χτίριο, χτισμένο με τοίχους, εσωτερικά είχε τέσσερις ζώνες που στήριζαν ένα θόλο. Στο κέντρο βρισκόταν η "Τεβά" (το ιερό βήμα) και μπροστά της, όπως πάντα στον τοίχο της ανατολικής πλευράς, το "Εχάλ" (ιερή κιβωτός). Στο δυτικό μέρος της βρισκόταν υπερυψωμένος ο "γυναικωνίτης". Στο δάπεδό της υπήρχε ένα θανατάσιο μωσαϊκό, που αποκαλύφθηκε πρόσφατα κατά τον κα-

θαρισμό της. Η Συναγωγή λεηλατήθηκε βάρβαρη και καταστράφηκε από τους Γερμανούς, και παρέμεινε ερειπωμένη μέχρι το 1985. Όπως αναφέρεται σε αυτή θητεύσαν οι ραββίνοι Σολομών Αζούζ, μέχρι το 1931, που τον διαδέχτηκε ο Ιάκωβος Αλκαμπίς.

Την περίοδο του 17^{ου} - 18^{ου} αιώνα η σπουδαιότητα του Λιδυμοτείχου άρχισε να μειώνεται. Ξαναβρήκε όμως την παλιά αίγλη του όταν λειτουργήσε, το 1873, ο σιδηροδρομικός Αλεξανδρούπολης - Ανδριανούπολης, και αναβαθμίστηκε το λιμάνι της Αλεξανδρούπολης αναδεικνύοντας και πάλι το Λιδυμοτείχο σαν μεγάλο εμπορικό κέντρο.

Λέγεται ότι εκείνη την εποχή, μερικοί Εβραίοι που ασχολούνταν με εξαγωγές κοινοβιλιών, πλούτισαν. Οι Εβραίοι ζούσαν, από τα παλιά χρόνια, σε μια συνοικία κοντά στην εκκλησία της Παναγίας. Με τον καιρό άρχισαν να απλώνονται και σε άλλες συνοικίες προς την αγορά, γύρω από την κεντρική πλατεία, πίσω από το τέμενος του Σουλτάν Βογιατζή. Από το 1884 η Κοινότητα διατηρούσε και μια μικρή τεχνική σχολή, για να εκπαιδεύει τους νέους σε χειρωνακτικά επαγγέλματα. (Μια χρονιά από τη σχολή αυτή αποφοίτησαν πέντε τεχνίτες, τρεις τσαγκάρηδες, ένας ράφτης και ένας κουρέας).

Απογραφή του 1892, που έγινε από τη Μητρόπολη, αναφέρει την ύπαρξη 485 Εβραίων. Ένα χρόνο αργότερα μια νέα απογραφή (1893/4), μας δίνει περισσότε-

ρα στοιχεία για τη σύνθεση του πληθυσμού. Σύμφωνα με αυτή υπήρχαν 8083 Μουσουλμάνοι, 16361 Έλληνες Χριστιανοί, 628 Εβραίοι, 216 Αρμένιοι και 1153 Βούλγαροι, δηλαδή ένα σύνολο 26441 κατοίκων, στους οποίους όμως περιλαμβάνονταν και οι κάτοικοι των γύρω χωριών. Από στοιχεία του 1897 διαπιστώνουμε ότι οι εβραίοι δεν ασχολούνταν με γεωργικές εργασίες. Μερικοί ήταν μεσάζοντες σε γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα (δημητριακά, τυροκομικά) κάνοντας ανταλλαγές με αυτά από χωριά προς την πόλη και αντίστροφα. Τα επαγγέλματα των Εβραίων, σύμφωνα με τα στοιχεία εκείνης της χρονιάς, ήταν 1 τραπεζίτης, 1 αγρονομοβίος, 3 χονδρέμποροι, 3 αμαξάδες, 16 καταστηματάρχες, 25 παντοπώλες, 31 γυρολόγοι, 3 νερούλαδες, 7 υπαίθριοι μικροπωλητές, 27 πωλητές διαφόρων αντιειμένων, 4 φανοποιοί, 2 ράφτες, 3 υποδηματοποιοί και 14 μικροεπαγγελματίες ή ανεπάγγελτοι, ένα σύνολο δηλαδή 140 επαγγελματιών. Οι υπόλοιποι εργάζονταν σαν χειρωνακτές εργάτες, που ζούσαν από το μεροκάματο, και πολλοί από αυτούς ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας.

Το 1904 βρίσκουμε 5 ράφτες, 4 σιδεράδες, 1 ξυλουργό, 1 επιπλοποιό, 2 ζαχαροπλάστες, 3 τσαγκάρηδες και 1 κουρέα, που εργάζονταν αφού αποφοίτησαν από την τεχνική σχολή της Κοινότητας, την οποία επιδο-

τούσε η "Alliance" για την οποία γράφουμε παρακάτω.

Στην Κοινότητα λειτουργούσαν σύλλογοι πρόνοιας (Μπιζούρ Χολίμ, Χεβρά Κεντουσά) και ένας γυναικείος σύλλογος "La sociedad de damas". Δύο γυναίκες του συλλόγου αυτού επισκέπτονταν κάθε Παρασκευή τα εβραϊκά σπίτια και συγκεντρώναν χρήματα και τρόφιμα για τους απόρους. Με το αίσθημα αυτό της φιλανθρωπίας και αλληλεγγύης δεν υπήρχαν Εβραίοι ζητιάνοι, αφού οι σύλλογοι φρόντιζαν για την πληρωμή των εννομιών, την προικοδότηση των απόρων κοριτσιών και την παροχή ενίσχυσης σε άπορες χήρες και ορφανά.

Η Κοινότητα ευτύχησε να λειτουργήσει, το 1897, τη γαλλική σχολή "Alliance", η οποία συντέλεσε στη μεγάλη ανάπτυξη του πνευματικού επιπέδου των παιδιών της. Οι προσπάθειες για τη λειτουργία της σχολής είχαν αρχίσει από το 1890, όταν η φημη της για το επιτυχημένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που εφαρμόζε απλώθηκε στις γύρω περιοχές από την Αδριανούπολη, όπου λειτουργούσε από το 1867. Παρά τις επιφυλάξεις μερικών παραγόντων της, η Κοινότητα έγραψε το 1890 στα κεντρικά της σχολής, στο Παρίσι, ζητώντας τη λειτουργία μιας σχολής στο Διδυμότειχο. Χρειάστηκε να περάσουν εννιά χρόνια, και χάρη στην υποστήριξη του Samuel Lupo, διευθυντή της σχολής

Το κτίριο του παλαιού Εβραϊκού Δημοτικού Σχολείου

Ανδριανούπολης, άρχισε η λειτουργία της.

Οι Τούρκοι την περιέβαλλαν με κύρος, διόριζαν μάλιστα και δύο δασκάλους τους για να διδάσκουν την τουρκική γλώσσα, που ήταν υποχρεωτική από το 1894. Η πληρωμή των δασκάλων γινόταν από το Υπουργείο Δημόσιας Εκπαίδευσης.

Πρώτος διευθυντής της σχολής "Alliance Israelite Universelle" διορίστηκε ο J. Barishac, ο οποίος άρχισε, να λειτουργεί το σχολείο με νηπιαγωγείο και δημοτικό, αρχικά με τρεις τάξεις και αργότερα με τέσσερις. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιλάμβανε διδασκαλία της ελληνικής, γαλλικής και τουρκικής γλώσσας και ιστορίας, καθώς και αριθμητικής και γεωγραφίας. Το 1903 διορίστηκε νέος διευθυντής, ο Μωύς Φράνζο, που ήταν απόφοιτος της E.N.I.O. (Ecole Normale Israelite Oriental), ανώτερης παιδαγωγικής σχολής της Alliance, άνθρωπος με ευρεία αντίληψη και μόρφωση, ο οποίος μπόρεσε να μεταδώσει στους μαθητές του πολλές γνώσεις. Αυτό ήταν ένα καλό παράδειγμα για την προσέλευση νέων μαθητών, ακόμα και μη Εβραίων. Η σχολή άρχισε να γίνεται κέντρο εβραϊκής ζωής. Ο Φράνζο εξασφάλισε από το Παρίσι μεγαλύτερες

χορηματοδοτήσεις, ώστε να στηρίξει ένα πρόγραμμα δωρεάν παροχής φαγητού καθημερινά, και ρούχων το χειμώνα για τους άπορους μαθητές, οι οποίοι πολλές φορές διέκοπταν τις σπουδές τους για να βοηθήσουν, με την εργασία τους, τους φτωχούς γονείς τους.

Ο Φράνζο με την ευελιξία και την πολιτική του διατηρούσε άριστες σχέσεις με την Κοινότητα, και απέκτησε μεγάλες συμπάθειες. Έτσι βρισκόταν πάντα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο ίδιος πέτυχε την εκπροσώπηση της Κοινότητας από τον τοπικό ραββίνο στο περιφερειακό συμβούλιο, όπου εκπροσωπούνταν όλες οι θρησκευτικές μειονότητες. Οι δραστηριότητες του Φράνζο δυσαρεστούσαν τους Τούρκους, που έβρισκαν διάφορα προσχήματα για να τον ενοχλούν. Το 1905 αντικαταστάθηκε από τον Nessim Gueron, το νέο διευθυντή που έφτασε στο Διδυμότειχο από το Παρίσι. Ο νέος αυτός διευθυντής είχε ιδιόρρυθμο χαρακτήρα, που τον έκανε ευθύς εξ' αρχής αντιπαθή. Πολλές φορές ήρθε σε σύγκρουση με το περιβάλλον της Κοινότητας, αλλά παρ' όλα αυτά διαπιστωνόταν η ικανοποιητική πορεία του σχολείου, ο αριθμός των μαθητών του οποίου διαρκώς μεγά-

Εβραίοι σε εκδήλωση της Δημοτικής Δέσμης. Διακρίνονται οι: Νισήμ και Ρένα Ταρμπονλούς, Σολομών και Εύα Μπεζάρ, Δανιέλ Τζιβερί, Ισαάκ Εσκεναζή, Ζοζέφ Ταρμπονλούς.

Διδυμότειχο: Εβραίοι στρατευμένοι.

λωση. Από τα προηγούμενα χρόνια η Κοινότητα είχε ενδιαφερθεί για τη μόρφωση των κοριτσιών της, και την περίοδο εκείνη οι συνθήκες είχαν ωριμάσει ώστε το σχολείο να γίνει μεικτό. Ο μικρός όμως χώρος του κτιρίου δεν επαρκούσε για το μεγάλο αριθμό των μαθητών, και η Κοινότητα πρότεινε στην Alliance την ανέγερση νέου σχολείου, αναλαμβάνοντας τη δαπάνη κατά το 1/3. Ύστερα από πολλές δυσκολίες και καθυστερήσεις, έγιναν τον Μάιο του 1911 τα εγκαίνια του νέου κτιρίου, με την παρουσία των θρησκευτικών, πολιτικών και στρατιωτικών αρχών. Μέσα σε μια πανηγυρική και συγκινητική ατμόσφαιρα ο διευθυντής εκφώνησε ένα σημαντικό λόγο και οι μαθητές απήγγειλαν ποιήματα στα γαλλικά, και ανέβασαν το έργο του Μολιέρου "Ο Αρχοντοχωριάτης", επίσης στα γαλλικά, γεγονός που έκανε μεγάλη εντύπωση τόσο στους γονείς, όσο και στο κοινό για τη μεγάλη πρόοδο των μαθητών. Η ισπανοεβραϊκή εφημερίδα της Ανδριανούπολης "La voz de la verdad" (Η Φωνή της Αλήθειας) έκανε εκτενή περιγραφή των εγκαίνιων και σχολίαζε ότι "οι Εβραίοι του Διδυμοτείου αποτελούν μια υποδειγματική Κοινότητα".

Το ευρύχωρο κτίριο του σχολείου στέγαζε στον πρώτο όροφο το εξατάξιο, πλέον, δημοτικό και τα γραφεία των δασκάλων και στον δεύτερο όροφο είχε αίθουσες εκδηλώσεων για θέατρο, διαλέξεις και δεξιώσεις. Στο υπόγειο υπήρχαν τα μαγειρεία και η απο-

θήκη κανοξυλών, καθώς και εφοδια για 4 τμήματα μαθητές (τροφή, ιατρισμός κ.λπ.). Η "Alliance" επιδοτούσε την τεχνική εκπαίδευση, στέλνοντας τους πιο ικανούς μαθητές της σε άλλα σχολεία, όπως π.χ. για γεωργική εκπαίδευση στο Αγροτικό Σχολείο "Palestine Mikve Israel". Εξ άλλου 4 αριστοίχοι μαθητές της συνέχιζαν τις σπουδές τους στην Ecole Normale του Παρισιού για να γίνουν δασκάλοι. Από την Τεχνική Σχολή της Κοινότητας αποφοίτησαν 5 φοιτητές, 4 σιδηράδες, 1 ξυλουργός, 1 επιπλοποιός, 1 ζαχαροπλάστης, 3 τσαγάρηδες και 1 ζωνρέας.

Στις 30 Οκτωβρίου 1912 οι Βούλγαροι κατέλαβαν το Διδυμότειχο και επιδοθήσαν σε λεηλασίες και εμπρησμούς, καταστρέφοντας την εμπορική ζωή της πόλης. Λίγο αργότερα οι Βούλγαροι έστειλαν δυο Εβραίους δασκάλους στην Alliance, επιβάλλοντας να διδάσκεται και η βουλγαρική γλώσσα. Οι δασκάλοι αυτοί εμποτισμένοι από τη Σιωνιστική Ιδέα, προσπάθησαν να μεταδώσουν στους κόλπους της Κοινότητας το Σιωνισμό, που από χρόνια άγγιζε την εικαστική χορδή κάθε Εβραίου που ανησυχούσε για το μέλλον του. Είναι γνωστό ότι η Alliance για πολλές δεκαετίες στάθηκε αντίθετη στο Σιωνισμό, και ήταν υπερίσχυος τη αφομοίωσης των Εβραίων, πιστεύοντας ότι με την παρχόμενη μόρφωση θα έκαναν τους Εβραίους ισούς πολίτες με τους άλλους και θα ένιωθαν απειλειθεμένοι, ανεξάρτητοι και περήφανοι.

Τα νέα φεύματα και οι ιδέες είχαν αρχίσει από καιρό να διαδίδονται και ο εβραϊσμός άλλαζε μορφή και τρόπο ζωής. Από το κίνημα της "Hashala" (1750 – 1880), που σκοπό είχε τη διάδοση του ευρωπαϊκού πολιτισμού στους Εβραίους, μέχρι το Σιωνιστικό κίνημα δεν είχαν περάσει πολλά χρόνια. Και ο Σιωνισμός βρήκε έδαφος και στους Εβραίους του Διδυμοτείχου.

Στις 5 Ιουλίου 1913 οι Τούρκοι ξαναπήραν στην κατοχή τους το Διδυμότειχο μέχρι το 1915, οπότε το παρέδωσαν στους Βουλγάρους, οι οποίοι το 1919 το απέδωσαν στην Ελλάδα. Οι αλληπάλληλες κατακτήσεις της πόλης, που προκάλεσαν πολλές ζημιές, ανέστειλαν την πρόοδο και την οικονομική ανάπτυξη της. Η μικρή κοινωνία δεν μπορούσε να απορροφήσει ένα μεγάλο αριθμό αποφοίτων.

Πολλοί άφησαν την πόλη και άρχισαν μια νέα ζωή αλλού. Από το 1925 και μετά η ανάπτυξη της Νέας Ορεστιάδας προσήλκυσε πολλούς κατοίκους του Διδυμοτείχου και φυσικά Εβραίους, που εγκαταστάθηκαν σε αυτή. Κατά την περίοδο 1930 – 1932 η αγορά του Διδυμοτείχου γνώρισε μεγάλη οικονομική κρίση και μερικοί Εβραίοι αναγκάστηκαν να κλείσουν τα μαγαζιά τους.

Από στατιστική του 1923 βλέπουμε ότι από τους 50 αποφοίτους των τελευταίων χρόνων 13 συνέχιζαν τις σπουδές τους, εκ των οποίων 1 ακολουθούσε ιατρική, 1 πολυτεχνείο, 3 πήγαν στην Ecole Normale, 4 στα εμπορικά λύκεια της Θεσσαλονίκης και Κωνσταντινούπολης και άλλοι 4 στα γαλλικά λύκεια της Θεσσαλονίκης. Από τους 15 που μετανάστευσαν 3 εγκαταστάθηκαν στη γειτονική Ξάνθη και 12 στην Αμερική. 22 παρέμειναν στο Διδυμότειχο. Στη διαδρομή των χρόνων στην Alliance υπηρέτησαν σαν διευθυντές – δάσκαλοι οι Hence, M. Agi και Ραχήλ Μπεχάρ. Οι αλλαγές των συνθηκών στο μεταξύ, μαζί με άλλους παράγοντες, συνετέλεσαν ώστε η σχολική χρονιά 1924/5 να είναι καθοριστική, αλλά και η τελευταία για το σχολείο, που σταμάτησε μετά από γόνιμη εργασία πολλών ετών και που συνδέθηκε άρρηκτα με την ιστορία της Κοινότητας.

Τα επόμενα χρόνια λειτουργήσε το εβραϊκό σχολείο της Κοινότητας, στο οποίο δίδαξε ο Ιωσήφ Πεσάχ, φθάνοντας στο βαθμό του διευθυντή, ο Ηλίας Μπαρτζιλάι για ένα χρόνο και ο Ιωσήφ Ρεϊτάν μέχρι το 1940, με διευθυντή τον Νησίμ Αλκαλάι. Στις αίθουσες της λέσχης γίνονταν συχνά εκδηλώσεις από δραστηριότητες νέους, με τη συνεργασία της μαθητικής μανδολινάδας και χορωδίας, καθώς και ομιλίες για τις θρησκευτικές γιορτές, το Σιωνισμό κ.λπ.

Από τη σχολική χρονιά 1936/7 καταργήθηκε η διδασκαλία των γαλλικών και της ισπανοεβραϊκής και διατηρήθηκε η διδασκαλία της των ελληνικών και των

Στη φημισμένη πρωτεύουσα της Ανατολικής Θράκης, την Αδριανούπολη, υπήρχε ανθούσα Ισραηλιτική Κοινότητα και Αρχιραββινεία με αρμοδιότητα όλη τη Θράκη. (Σχετικό άρθρο έχει δημοσιευθεί στο τεύχος 91, Νοέμβριος 1986, του περιοδικού μας).

Η φωτογραφία παρουσιάζει εξώπορτα εβραϊκής κατοικίας στην Αδριανούπολη, με την εβραϊκή χρονολογία 5672 (1911). Η φωτογραφία ανήκει στο Θρακικό Κέντρο και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό "Θρακικά", Τ. 11, 1996 – 1997.

εβραϊκών. Στο σχολείο δίδασκαν 4 Εβραίοι και 3 Χριστιανοί δάσκαλοι.

Η Κοινότητα κάθε δύο χρόνια έκανε εκλογές για την ανάδειξη "Δημογεροντίας", που ήταν κάτι παρόμοιο με την Κοινοτική Συνέλευση, από την οποία εκλεγόταν το Διοικητικό Συμβούλιο και η σχολική επιτροπή. Πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο το Δ.Σ. ήταν 7μελές. Μετά τον Πόλεμο το συμβούλιο ήταν 12μελές και αποτελούσε την αναγνωρισμένη εξουσία των Εβραίων στην Οθωμανική και μετέπειτα άλλες Διοικήσεις.

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα διακρίθηκε στο Διδυμότειχο η μεγάλη οικογένεια των Τσίβρε, που εγκαταστάθηκαν εκεί από την Ανδριανούπολη. Ο Νησίμ Τσίβρε, με το γιο του Ελιέζερ, έκανε μεγάλες εξαγωγές κουκουλιών και διατηρούσε μεγάλο κύρος. Από το 1894 μέλη της οικογένειας μετείχαν στο Διοικητικό

Συμβούλιο και είχαν μεγάλη επιρροή για 50 και πλέον χρόνια που αναδείχτηκαν ηγέτες της Κοινότητας. Οι συγγενείς των Τζίβρε αποτελούνταν από πολλές οικογένειες. Το 1920 από τις 140 οικογένειες της Κοινότητας, οι 40 ανήκαν τόσο στην οικογένεια Τζίβρε, όσο και σε συγγενικές οικογένειες. Για πολλά χρόνια ο πρόεδρος της Κοινότητας ονομαζόταν Τζίβρε και στη σχολική επιτροπή είχαν πάντα την πλειοψηφία.

Στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης συνέβαλλαν αποτελεσματικά οι Εβραίοι. Μερικοί από αυτούς απέκτησαν μεγάλη περιουσία και έκτισαν όμορφες κατοικίες, σε μερικές από τις οποίες φιλοξενήθηκαν μεγάλες προσφυγικές ομάδες της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Από τον εμπορικό οδηγό του Διδυμοτείχου (1938) αντιγράφουμε τα επαγγέλματα των εκεί Ισραηλιτών.

ΑΠΟΙΚΙΑΚΑ – ΕΔΩΔΙΜΑ Τζίβρε Ααρών, Ταραμπουλούς Νησίμ

ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΑ – ΟΣΠΡΙΑ Αμπουλάφια Μωύς, Εσζεναζή Μεϊρ, Μπεχάρ Λέων, Μπεχάρ Ραφαήλ.

ΑΥΓΑ – ΠΟΥΛΕΡΙΚΑ Ταραμπουλούς Γεουδά

ΚΟΥΚΟΥΛΙΑ Γεουδά Ραφαήλ, Τζίβρε Μαΐρ, Τολέδο Νησίμ & Υιός

ΟΠΤΙΚΑ ΕΙΔΗ Αλκαμπένης Αβραάμ, Αλκαμπές Γ.

Μεϊρ, Αλκαμπές Σαμπετάι, Αλκαμπές Μποχάρ, Αρδούα Βιτάλ, Λίτσης Νισήμ, Σαφαράτης Μωρίς, Τζίβρε Δ. Ααρών, Τζίβρε Σ. Ααρών, Τζίβρε Ρ. Ισαάκ, Τζίβρε Ρ. Πέπος, Τζίβρε Μποχάρ

ΠΛΟΠΟΙΟΙ Τζίβρε Μωύς

ΣΙΔΗΡΙΚΑ Αζούζ Ζαζ, Τζίβρε Χ. Μποχάρ

ΥΦΑΣΜΑΤΑ, ΨΙΛΙΚΑ, ΝΕΩΤΕΡΙΣΜΟΙ Αλκαμπές Ααρών και Ναχμιάς Μ., Εσζεναζή Αλμπέρτος, Εσζεναζή Γ. & Ι., Εσζεναζή Μποχάρ, Εσζεναζή Ελ. Μποχάρ, Εσζεναζή Μπ. Ελιέζερ, Τζίβρε Ν. Αβραάμ, Τζίβρε Μ. Δαβίδ, Τζίβρε Δ. Μεϊρ, Τζίβρε Σ. Ισαάκ, Τζίβρε Ι. Νησίμ, Τζίβρε Γ. Νησίμ

ΔΙΑΦΟΡΑ Αλμπέρτος Σ. Ντε Τολέδο (οδηγός, τερματισμός, κουζίνα), Ζαζ Σολών Αζούζ (σιδηρικά, ψιλικά, μουσικά όργανα).

Το 1940 πολλοί Εβραίοι νέοι επιστρατεύθηκαν και πήραν μέρος στον πόλεμο κατά των Ιταλών. Λόγω των πολεμικών γεγονότων μερικές εβραϊκές οικογένειες έφυγαν από το Διδυμοτείχο και εγκαταστάθηκαν σε άλλες Κοινότητες.

Το 1941 η πόλη καταλήφθηκε από τους Γερμανούς και ο διοικητής τους διαβέβαιωσε τις ηρεσίες των θρη-

Η οικία του Σολομών Μπεχάρ, ο οποίος επέζησε των στρατοπέδων και έζησε στο Διδυμοτείχο για αρκετά χρόνια μετά τον Πόλεμο.

σχευτικών μειονοτήτων ότι δεν διατρέχουν κανένα κίνδυνο, θα έχουν ίσα δικαιώματα χωρίς καμία διάκριση ή ενέργεια εναντίον τους. Αυτό καθυσήχασε την Κοινότητα, αλλά από το Μάρτιο του 1943 έφθαναν οι πληροφορίες για τις απελάσεις των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, γεγονός που δημιούργησε σύγχυση και ανησυχία. Μετά μία περίοδο επιφανειακής ηρεμίας, στις 4 Μαΐου 1943 οι Γερμανοί κάλεσαν αιφνιδιαστικά όλους τους Εβραίους στη Συναγωγή για να τους κάνουν μια "σοβαρή ανακοίνωση". Όταν συγκεντρώθηκαν όλοι, οι πόρτες έκλεισαν και οι Γερμανοί τους ανακοίνωσαν ότι τους θεωρούν αιχμαλώτους πολέμου, και πρόκειται να απελαθούν.

Την επόμενη μέρα, με τις οικογένειές τους, που ακολουθήσαν και αυτές τις τύχες των συγγενών τους και ελάχιστα τρόφιμα, οι 740⁽¹⁾ Εβραίοι φορτώθηκαν σε βαγόνια για τρένη, 80 άτομα σε κάθε βαγόνι, και μέσω Αλεξανδρούπολης το τρένο ξεκίνησε για τη Θεσσαλονίκη. Ακολούθησαν οι αποστολές Εβραίων από τη Νέα Ορεστιάδα και το Σουφλί. Φθάνοντας στη Θεσσαλονίκη οδηγήθηκαν σε γκέτο που φυλασσόταν από Γερμανούς, και στις 10 Μαΐου 1943 στάλθηκαν με τρένα στα στρατόπεδα θανάτου Αουσβιτς - Μπίρζε-

ναου. Μεταξύ αυτών ήταν και οκτώ εβραϊκές οικογένειες (σύνολο 30 άτομα) του Διδυμοτείχου, που είχαν ισπανική υπηκοότητα αφού καμία επέμβαση δεν μπόρεσε να τους σώσει.

Πριν κλείσουμε το οδυνηρό χρονικό του διωγμού θα πρέπει να επισημάνουμε τα όσα γράφει ο Μάρκος Ναχόν στο βιβλίο του για τη συμπαράσταση των κατοίκων του Διδυμοτείχου προς τους Εβραίους. "Αμέσως μετά τη σύλληψή μας⁽²⁾ όλος ο χριστιανικός πληθυσμός της πόλεως επληροφορήθη ότι είμεθα κρατούμενοι εις την Συναγωγή, και οι Χριστιανοί συμπολίται μας εκδηλώνουν τη συμπάθειά των διά την τραγωδία μας και μας στέλνουν φρούτα και διάφορα άλλα δώρα. Ο Νομάρχης κ. (Σταυρ.) Ευταξίας αποστέλλει δοχεία με τυρί και μια μεγάλη ποσότητα ψωμιού. Την επόμενη μέρα 5.5 με φροντίδα της Νομαρχίας μας ετοιμάζουν συσσίτιον (σουπά) για το μεσημέρι".

Και πιο κάτω σημειώνει: "Αυτήν την στιγμή, δήμεν κατά τύχην, ο Μητροπολίτης με το μεγάλο θάρρος του, που δεν του έλειψε ποτέ, διέρχεται την ισραηλιτική συνοικίαν. Κανείς δεν απατάται διά τον πραγματικόν σκοπόν του περιπάτου του. Οι Ισραηλίται καταλαβαίνουν ότι κατέβηκε εις την πόλιν διά να τους αποχαιρετήσει και να τους δείξει την συμπάθειά του. Πολλοί εις ένδειξιν ευχαριστήσεως τού φιλούν, διά τελευταίαν φοράν, το χέρι".

Κατά την απογραφή του Κ.Ι.Σ. (Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου) το 1945 αναφέρεται ότι από τους 900 Εβραίους του Διδυμοτείχου μόνο 33 διασώθηκαν από τα στρατόπεδα, ή κατέφυγαν σε άλλες πόλεις και χωριά. Οι απώλειες της Κοινότητας ανήλθαν στο 96%. Σήμερα κανένας εβραίος δεν υπάρχει στο Διδυμοτείχο και η ιστορική αυτή Κοινότητα έσβησε, όπως τόσες άλλες εξαιτίας του αποτρόπαιου «Ολοκαυτώματος».

Σημειώσεις:

(1) Για τον αριθμό των συλληφθέντων ο Μάρκος Ναχόν αναφέρει με επιφύλαξη 740. Ο Ν. Σταυρουλάκης σημειώνει έναν αριθμό περίπου 900 ατόμων. Ο Μ. Μόλχο στο βιβλίο του "In Memoriam" αναφέρει "970 αιχμάλωτοι φθάνουν από το Διδυμοτείχο (στη Θεσσαλονίκη). Ακολουθούν 160 από τη Ν. Ορεστιάδα και 32 από το Σουφλί". Στο "Βιβλίο Μνήμης" (έκδοση ΚΙΣ, Αθήνα 1979) καταγράφονται 731 ονόματα εξοντωθέντων Εβραίων του Διδυμοτείχου.

(2) Ως προς τις ημερομηνίες σύλληψης ο Μάρκος Ναχόν αναφέρει την 4-5-1943, ο Ν. Σταυρουλάκης 8-4-1943. Ο Νησίμ Αλκαλάι στη μαρτυρία του προς Μύριαμ Νόβιτς αναφέρει Μάρτιο του 1943, ενώ πιο θετική κρίνεται η πληροφορία του Μάρκου Ναχόν που συμπίπτει χρονικά με την άποψη του Μ. Μόλχο.

Στοιχεία για την Κοινότητα Διδυμοτείχου χρησιμοποιήσαμε και από την ανέκδοτη εργασία μας με θέμα "Το εκπαιδευτικό έργο της Alliance στην Ελλάδα".

Οι φωτογραφίες παραχωρήθηκαν ευγενικά από τους Νησίμ Αλκαλάι, Αστρούλα Ταραμπουλούς και Τίτο Μανάνα.

Παλιά κατοικία του Ελιέζερ Τσιβέτ. Σήμερα αναπαλαιωμένη, έχει ανακηρυχθεί διατηρητέα.

Ένας φιλόανθρωπος Ισραηλίτης από την Καστοριά

Η ΚΑΣΤΟΡΙΑ, η μικρή και γραφική πόλη της Δυτικής Μακεδονίας, έχει μακραίωνη ιστορία και πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Κατά την αρχαία και την ελληνιστική εποχή ονομάζονταν Κέλετρο (=θέλητρο) και αποτελούσε την πρωτεύουσα των Ελλήνων Ορεστών. Στα χρόνια εκείνα κατοικούσαν εντός της πόλης και πολλοί δραστήριοι Εβραίοι, οι οποίοι ομιλούσαν την ελληνική γλώσσα (κοινότητα Ρωμανωτών Εβραίων). Η εβραϊκή κοινότητα της Καστοριάς γνώρισε μεγάλη ακμή κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους. Την περίοδο αυτή διατηρούσε φημισμένη σχολή, όπου διδάσκονταν η Ιουδαϊκή θρησκεία, γλώσσα και γραφή. Σπουδαίοι λόγιοι της βυζαντινής περιόδου τον 11ου - 14ου αιώνα, ήταν οι **Τοβία Μπεν Ελιέξερ, Λεόν Ιουδά Μοσχόνι, Δαβίδ Μπεν Ελιέξερ**, κ. ά.

17

Ο συμπολίτης μας μεγαλοεπιχειρηματίας εις Ν. Υόρκην κ. Μπούζο Μάριο μετά της κυρίας του και το ζεύγος κ. Αλ. Μεβόρχα κατά πρόσφατον ταξίδι των εις Θεσσαλονίκην. (εφημ. ΝΕΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑ, αριθ. φύλλου 192/3-4-1960).

“Υπό της Σιωνιστικής Ενώσεως Αναθεωρητών Καστοριάς εδόθη, προς τιμήν του ζεύγους Μπούζο Μάριο, χορός εις τας ευρείας αιθούσας του “Παλλάδιου”, το εσπέρας του παρελθόντος Σαββάτου. Τον χορόν ετίμησε η εκλεκτικότερα μερίς της κοινωνίας της πόλεώς μας, διά τας πολλαπλὰς υπέρ αυτής ευεργεσίας του ζεύγους Μπούζο Μάριο. Ο χορός εκράτησε μέχρι των πρωινών ωρών εν αδιαπτώτῳ ευθυμίᾳ.

Την παρελθούσαν Τετάρτην ανεχώρησεν διά Νέαν Υόρκην το ζεύγος Μπούζο Μάριο, προπεμφθέν μέχρι του σταθμοῦ ὑπ’ ολοκληροῦ της Ισραηλιτικῆς Κοινότητος Καστοριάς.

Ο κ. Μπούζο Μάριο την παραμονήν της αναχωρήσεώς του μεταβάς εις τας φυλακάς διένειμεν ἀπὸ 150 δραχμὰς εις ἅπαντας τοὺς κρατούμενους ἐν αὐτὴν”. (εφημ. ΚΑΣΤΟΡΙΑ, αριθμ. φύλλου: 712/18-7-1937).

Γ) **Μπούζο Μάριο. Ο αρχοντάνθρωπος Ισραηλίτης που τιμὰ το ὄνομα της Καστοριάς στην Αμερικὴς (ἐτος 1960)**

“Στην καρδιά της Νέας Υόρκης ὑπάρχει ἓνα ἐπιβλητικὸ ἐργοστάσιο, που ἔχει ὡς φέριμα του τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον καὶ φέρει τὰ ἀρχικά “Β.Μ.”. Τὸ τεράστιον αὐτὸ ἐργοστάσιον παράγει διάφορα γυναικεῖα εἶδη

καὶ ἀνήκει στὸν συμπατριώτη μας κ. Μπούζο Μάριο.

Ο κ. Μπούζο Μάριο γέννημα καὶ θρόμμα της Καστοριάς, που πέρασε τὰ παιδικὰ του χρόνια σὲ αφάνταστες στερήσεις, εἶναι σήμερα ὁ ἐπιχειρηματίας της βολοσσισαίας αὐτῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ ἠλικογέροντος τώρα ἀλλὰ θαλερότατος κ. Μπούζο Μάριο, ὅταν συζητᾶται γιὰ τὴν Καστοριά καταλαμβάνεται ἀπὸ ἐκδηλὴ συγκίνηση, γιατί θυμᾶται με πραγματικὴ νοσταλγία τὰ περασμένα πια παιδικὰ του χρόνια, που ἔπαιξε με συνομηλίκους στὰ γραφικὰ σοκάκια της Καστοριάς μας, τοὺς παλιούς του φίλους, τὴν παλιὰ ζωὴ, ἀγαπητὰ του πρόσωπα, που τόσο ἀπάνθωπα ἐξαφάνισε ἡ λύσσα της χιτλερικῆς κακουχίας.

Οι παλιότεροι δὲν θὰ ἐλημονήσαν ἀσφαλῶς τις πάμπολλες ευεργεσίες του κ. Μπούζο Μάριο πρὸς τοὺς πτωχοὺς της Ισραηλιτικῆς Κοινότητος. Τὰ φιλόανθρωπα ὅμως αἰσθήματα, τόσο του κ. Μπούζο Μάριο, ὅσο καὶ της συμπαθεστάτης καὶ ἀξίας συντρόφου του κυρίας Μπούζο Μάριο, δὲν περιορίζονται μόνον σ’ αὐτὲς τὶς φανερὲς ἐκδηλώσεις. Δεκάδες φτωγὰ Εβραϊκόπουλα της Καστοριάς ἀποκαταστάθηκαν ἀπὸ τὸ εὐγενικὸ καὶ ἀγαπημένον ἀνδρόγυνον Μπούζο Μάριο, ὅπως καὶ δεκάδες συμπατριῶτες μας βόηκαν δουλειὰ, προόδεψαν καὶ προοδεύουν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ διετίας τὸ ἀξιο αὐτοῦ τέκνον της Καστοριάς ἐνδιαφέρθηκε ζωηρότατα γιὰ τὰ φιланθρωπικά ἰδρύματα της πόλεώς μας, ἀποστείλας διάφορα χρηματικὰ ποσὰ πρὸς αὐτά. Εἰμεθα δὲ βέβαιοι, ὅτι καὶ εἰς τὸ μέλλον ὁ κ. Μπούζο Μάριο, ὁ ὁποῖος ἔχει μέσα του τὴν φιλανθρωπία, δὲν θὰ παύσει νὰ παρέχει πρὸς κάθε κατεύθυνση καὶ ἐιδικότερα πρὸς τὴν ἀγαπημένην του Καστοριά, δείγματα της φιλοπατρίας καὶ φιλανθρωπίας του”. (εφημ. ΝΕΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑ, αριθ. φύλλου 190/20-3-1960).

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. ΜΩΥΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλῆς 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 32.44.315-8

E-mail: hhkis@netor.gr

Internet site: <http://www0.netor.gr/diafora/jews/kis.htm>

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν

ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ:

Λάμψεις και σύννεφα

“Ο ^{νειρο του} Ντυνάν” της Κάρολιν Μούρχεντ (Χαρμπερζόλινς, 716 σελ., 25 λίρες) είναι η ιστορία του Ερυθρού Σταυρού, ή ακριβέστερα, δύο ιστορίες για τον Ερυθρό Σταυρό. Η μία είναι ιστορία οράματος, ανθρωπιάς, γενναιοψυχίας και θάρρους. Η άλλη είναι ανταρσίας, ατολμίας και υπεροψίας. Η συγγραφέας ξεκαθαρίζει στον πρόλόγό της ότι η 125 ετών ιστορία του Ερυθρού Σταυρού στο σύνολό της είναι μία λαμπρή ιστορία που την σκοτεινιάζει όμως ένα μεγάλο σφάλμα, η σιωπή για τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Κορμός και κλώνοι

Το “Όνειρο του Ντυνάν” είναι η πρώτη ιστορία του Ερυθρού Σταυρού που είχε το μεγάλο πλεονέκτημα της ελεύθερης πρόσβασης στα αρχεία του Ερυθρού Σταυρού των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης. Το αποτέλεσμα είναι μια αντικειμενική, συγκινητική και συναρπαστική αφήγηση του πώς το ανθρώπινο πνεύμα μπορεί να ανυψώνεται και να καταβαρυνώνεται.

Ο Ερυθρός Σταυρός δεν είναι μια ενιαία οντότητα. Υπάρχει η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, με έδρα της τη Γενεύη, που επιβλέπει τις πολεμικές επιχειρήσεις και είναι ο φύλακας της Συνθήκης της Γενεύης. Η διοικούσα επιτροπή του αποτελείται από 25 Ελβετούς πολίτες (όπως γίνεται από το 1875), οι οποίοι διευθύνουν όλες τις εθνικές επιτροπές του Ερυθρού Σταυρού ανά τον κόσμο, όπως τον Αμερικανικό Εθνικό Σταυρό ή την Ερυθρά Ημισέληνο, του Μαρόκου. Υπάρχει και η Λίγκα του Ερυθρού Σταυρού και η Επιτροπή της Ερυθράς Ημισέληνου με έδρα επίσης την Γενεύη από το 1994, που έργο τους είναι η αποστολή βοήθειας σε καταστροφές πολιτών. Οι δύο αν-

Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ο Λιένης Ερυθρός Σταυρός είχε σαράντα χρόνια πείρας και, παρά τις απρόβλεπτες πράξεις των Ερρίκων Ντυνάν, είχε την ικανότητα πλέον να προσφέρει ουσιαστικά στους λαβωμένους και τους αιχμαλώτους ιστήν φροντίδα, έργο του Ονίστερ Λιούις “Έκρηξη οβίδας”, 1919).

τές ομάδες υποβλέπουν η μία την άλλη και ο ανταγωνισμός μεταξύ τους για δημοσιότητα και ζωνδάνια είναι έντονος.

Την ιδέα του Ερυθρού Σταυρού σινελαβε το 1859 ο Ελβετός Ερρίκος Ντυνάν. Ήταν στην Ιταλία επιζητώντας τη βοήθεια του Ναπολέοντα Γ' για να αποτραπεί η αποτυχία του αλγερινού εγχειρήματος, όταν βρέθηκε στη μάχη του Σολφερίνο. Νιώθοντας φρίκη από τη σφαγή πλάι του, αποφάσισε να αφιερωθεί στη φροντίδα των τραυματιών. Όταν γυρoισε στην Ελβετία έγραψε τις εμπειρίες του σε ένα βιβλίο, “Αναμνησεις από το Σολφερίνο”, που γνώρισε αμέσως τεράστια επιτυχία. Ο ξήλος του ενέπνευσε μια ομάδα από πλοιοπλοηγούς και ευσεβείς Ελβετούς επιχειρηματίες, οι οποίοι μαζί του εργάστηκαν για μια διεθνή οργάνωση για την προστασία των τραυματιών πολέμου.

Το 1864 δημιουργήθηκε η Διεθνής Επιτροπή για την προστασία των Τραυματιών Πολέμου και έγινε η Διεθνής Σύνοδος Γενεύης, που αποτέλεσμά της ήταν η Συνθήκη της Γενεύης. Όπως συχνά συμβαίνει με ορα-

ματιστές, ο Ντυνάν ξεκίνησε τον Ερυθρό Σταυρό αλλά δεν χάριζε τους καρπούς των προσπαθειών του. Είχε ασταθή χαρρακτήρα, ανέλαβε καταστροφικά επιχειρηματικά εγχειρήματα και τελικά αποβλήθηκε από την οργάνωση. Αυτοί που συνέχισαν όμως ήταν αποτελεσματικοί και αφοσιωμένοι και ο Ερυθρός Σταυρός τον καιρό του. Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου είχε πίσω του σαράντα χρόνια σωστής εμπειρίας. Δύο γνωρίσματά του αξίζει να σημειωθούν στο σημείο αυτό.

Η γενναιότητα και ο ενθουσιασμός των γυναικών εθελοντών, είτε δακτυλογράφοι ήταν είτε κομμωτές κυρίως που διακινδύνευαν τη ζωή τους για να φέρουν εφόδια και φάρμακα όπου τα χρειαζόνταν.

Και η ευρηματικότητα και η ευαισθησία του Ερυθρού Σταυρού στην προστασία των αιχμαλώτων πολέμου.

Όσο αναπτυσσόταν ο Ερυθρός Σταυρός τόσο μεγάλωνε και η φήμη για τον αδιάφορο και αντικειμενικό του χαρακτήρα. Μέσα στην οργάνωση όμως υπήρχαν έριδες για το αν ο Ερυθρός Σταυρός όφειλε, αντιμετωπίζοντας κυβερνήσεις που παραβίαζαν την Συνθήκη της Γενεύης, να επαφίεται στις διακριτικές πιέσεις ή να προβοδίζει σε δημόσιες διαμαρτυρίες. Ο Ερυθρός Σταυρός δεν είχε τίποτα όταν οι Ιάπωνες εισέβαλαν στην Μαντζουρία, παρά τη γνώση του των θηρωδίων, και αργότερα όταν οι Ιταλοί χρησιμοποίησαν αέρια κατά τον πληθυσμό της Αιθιοπίας διαμαρτυρήθηκε κατ' ιδίαν αλλά δεν είχε τίποτα δημόσια.

Το μοιραίο σφάλμα στις 15 Οκτωβρίου 1942

Τα πεπραγμένα του Ερυθρού Σταυρού στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο είναι αξιοτίμα – χιλιάδες εθελοντών που έχασαν ή κινδύνευαν να χάσουν τη ζωή

τους για να σώσουν άλλους – τα σκιαάζει όμως, όπως γράφει η Αμάντα Φόρμαν στην “Ομπξέρβερ”, η συνάντηση της Επιτροπής στις 15 Οκτωβρίου του 1942. Υπήρχε πλειοψηφία για διαμαρτυρία εναντίον των στρατοπέδων συρρέντωσης, όμως τελικά δύο ισχυρά μέλη έπεισαν τα άλλα ότι διακριτικές παραστάσεις στον Χίτλερ, θα ήταν πιο αποτελεσματικές και λιγότερο επικίνδυνες. Η θέση της Κάρολιν Μούρχεντ είναι ότι η απόφαση της Επιτροπής δεν οφειλόταν σε αντισημιτισμό αλλά σε δειλία. Η Διεθνής Επιτροπή φοβήθηκε ότι θα προζαλούσε την ελβετική κυβέρνηση, όταν οι πολιτικοί προειδοποιούσαν ότι η Ελλάδα θα κατακλυσθεί από πρόσφυγες.

Κατά δεύτερο λόγο, φοβήθηκε ότι θα έβλαπτε τις προσπάθειές της υπέρ των αιχμαλώτων πολέμου. Όμως, το παράδειγμα του Ουγγρικού Ερυθρού Σταυρού, με ηγέτη του τον Φρίντριχ Μπορν, υπογραμμίζει ανάγλυφα τη σιωπή και την αδράνεια της Διεθνούς Επιτροπής. Ήταν δυνατό να αντιμετωπίσει κανείς τους Γερμανούς υπέρ των Εβραίων θυμάτων. Απλώς η επιτροπή επέλεξε να μην το κάνει. Κοίταζε μάλλον με ανησυχία, καθώς ο Γερμανικός Ερυθρός Σταυρός ενσωματωνόταν στο ναζιστικό σύστημα κι έγινε πτέρυγα του καθαρηθρίου προγράμματός του.

Από το 1945 ο Ερυθρός Σταυρός είχε αρκετούς πολέμους για να εξιλεωθεί. Η Διεθνής Επιτροπή είναι τώρα ανστηρότερη ως προς το ποιες εθνικές επιτροπές επικυρώνει και βαθμιαία αρχίζει να κάνει χρήση του ηθικού της κύρους στο δημόσιο χώρο. Είναι ατυχές ότι δεν έχει αναγνωρίσει ακόμη την εβραϊκή Ερυθρά Ασπίδα του Δαβίδ. Αλλά η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, με τις 169 εθνικές επιτροπές και τα 250 εκατομμύρια μέλη της, παραμένει μια δύναμη του καλού σε συνθήκες όπου κυριαρχεί το κακό.

[Καθημερινή, 16-8-1998]

Αποκαλυπτήρια Μνημείου Ελλήνων Εβραίων πεσόντων στον Πόλεμο 1940 - '41

Την Κυριακή 25 Οκτωβρίου 1998 έγιναν, στο Ισραηλιτικό Νεοροταφείο της Αθήνας, στη Νίζαia, τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου Ελλήνων Εβραίων Στρατιωτικών που έπεσαν στον Πόλεμο του 1940-41.

Στον Πόλεμο αυτόν έλαβαν μέρος 13.000 Έλληνες Εβραίοι, αζιωματικοί και οπλίτες, πολλοί από τους οποίους έπεσαν στα πεδία των μαχών.

Κατά την τελετή των αποκαλυπτηρίων μίλησε ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μωυσής Κωνσταντίνης. Παρέστησαν: αντιπροσωπεία των Ενόπλων Δυνάμεων, ο δήμαρχος Πειραιώς και η αντιδήμαρχος Νίκαιας, καθώς επίσης αντιπροσωπείες των Πρεσβειών των Συμμάχων χωρών που έλαβαν μέρος στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και πλήθος κόσμου.

ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

Άγια πόλη της χαράνης, χρυσοστόλιστο θηγάρι της ψυχής μας,
φυλάχτρα του Ναού, της άφτερης δόξας, δαχτυλίδι της διαμαντόπετρας του βασιλέα Δαβίδ,
θρηνούν οι μνήμες της συμφοράς των αγγέλων, ξεσπίστηκαν οι θρύλοι με τους πλοκαμους τον μισμοι,
η νύχτα έγερσε, οι πνιγμένες ανάσες, σκορπίστηκαν στ' άστρα τα παιδιά των εξόριστων,
ζούρνισσε η στάχτη στα καμένα μαλλιά τους, η μαύρη καλύπτρα σκέπασε τον πιναμένο λαό των ισκιων,
έρεβος στους δρόμους του γκέτο, του Θεού τις πλάκες, στα μαραμένα χέρια του ολεθρου,
Μέα Σεαρίμ, οι θρήνοι της γης, η οργή ξεχάστηκε στις κατακόμβες της Σανεντρίγας,
φυλάκες των κουρελιασμένων ονείρων, Νετουρέι Κάρτα της νοσταλγίας του Ιεχωβά,
οι ρίζες δεν σάπισαν στα λαγούμια του χρόνου, το βλαστάρι με την ασημένια πορπη αναδίνεται μέσα στους τά-
φους,
άναψαν ξανά οι φωτιές της μενορά, στις φλόγες της καίγεται πάλι η ψυχή μας,
βαδίζει ο θλιμμένος λαός μας, οι φυλές κρατούν στα χέρια τους τα χάλκινα βουνά,
δεν πέθαναν οι προφήτες, δε θα πεθάνουν ποτέ, ο βασιλιάς Σολομώντας αναστήθηκε πάλι μεσ' απο την τέφρα
του.
Ω Ιερουσαλήμ, άγια πολιτεία της χαράνης, χρυσοστόλιστο θηγάρι της ψυχής μας...

Ζαχαρίας Σταύρος

Κατάθεση στεφάνων στο Μνημείο Ολοκαυτώματος

Μνημείο Ολοκαυτώματος στο Βόλο

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1998 έγιναν στο Βόλο τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου Ολοκαυτώματος, που ανεγέρθη από την και Ισραηλιτική Κοινότητα σε συνεργασία με τον Δήμο Βόλου. Το Μνημείο είναι αφιερωμένο στους Εβραίους του Βόλου που έχασαν τη ζωή τους στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Κατά την τελετή εκφωνήθηκαν ομιλίες από τον γ.γ. της Ισραηλιτικής Κοινότητας κ. Μ. Σολομών, το δήμαρχο Βόλου κ. Δ. Πατωκή, τον νομάρχη Μαγνησίας κ. Π. Σκοτινιώτη, τον πρόεδρο του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μ. Κωνσταντίνη, τον πρόεδρο των Ισραηλ στην Ελλάδα κ. Ρον Κονγκά και τον κ. Β. Πολίτη, που με χορηγία του ανεγέρθηκε το Μνημείο.

Επίσκεψη του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου στο 'Αουσβιτς

Σ

τις 13 Οκτωβρίου 1998 η ΑΘΠ ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαίος επισκέφθηκε το στρατόπεδο του Άουσβιτς, συνοδευόμενος από τον Αρχιεπίσκοπο της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας της Πολωνίας κ.κ. Σάββια και άλλους κληρικούς.

Στο βιβλίο επισκεπτών ο Πατριάρχης έγραψε: "Ποτέ πια – never again ! Αιώνια η μνήμη των αδίκως και απανθρώπως τελειωθέντων εν τω τόπω τούτω του μαρτυρίου και της οδυνης!". Επίσης ο Πατριάρχης, ενώπιον του Μνημείου των Ελλήνων Εβραίων θυμάτων του Ολοκαυτώματος κατέθεσε στεφάνι και εκφώνησε την παρακάτω ομιλία:

"Αισθανόμεθα πάντες φρίκην και αποτροπιασμόν σύροντες τους πόδας ημών εις την φρικώδη ταύτην κάμινον του πυρός, εις ην παρεδόθησαν ομαδικώς χιλιάδες αθώαι υπάρξεις, και εις ην συνετελέσθη το απαισιώτερον έγκλημα κατά του ανθρωπίνου γένους υπό της αλλόφρονος θηριωδίας του Ναζισμού. Το θείον δώρον της ζωής διά μυριάδας αδελφών ημών Εβραίων αλλά και Χριστιανών εγένετο ολοκαύτωμα εις τον Μολώχ της ανθρωπίνης μανίας και εις ολοκληρως λαός έζησε τον τραγικόν εφιάλτην μιας εγκληματικής γενοκτονίας υπό το υποκριτικόν ή αμήχανον βλέμμα ολοκληρώτου της ανθρωπότητας.

Συνέχεται η καρδιά και ακινητεί το πνεύμα ημών ενώπιον τού απεχθούς εγκλήματος και της πανανθρωπίνης ενοχής, τα οποία κατερράκωσαν την ιερότητα της ζωής και πάσαν έννοιαν ανθρωπισμού. Ο φοβερός αυτός τόπος του ολοκαυτώματος ενός λαού είναι η τραγικωτέρα πτώσις της δαιμονικής εκτροπής του ευρωπαϊκού πνεύματος των νεωτέρων χρόνων εκ των ιερών και των οσίων της πνευματικής κληρονομίας των ευρωπαϊκών λαών, η οποία δεν είναι άλλη από την υπό του Αποστόλου Παύλου κηρυχθείσαν ισότητα των ανθρώπων εν Χριστώ, ανεξαρτήτως φυλής ή γλώσσης ή άλλου τινός χαρακτηριστικού. Επί των ιδεωδών αυτών του θεμελιακού σεβασμού του

ανθρωπίνου προσώπου επέστρεψεν ήδη η πολλά παθούσα εκ της απομακρύνσεως απ' αυτών Ευρώπη, η οποία πειράται σήμερον ευσιώνως να οικοδομήση τον εαυτής οίκον επ' αυτών. Κοινή πάντων προσπάθεια πρέπει να γίνη η εδραίωσις

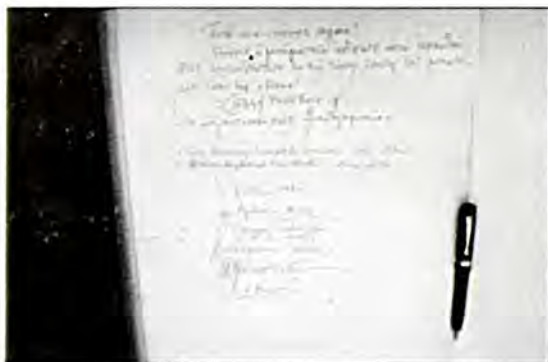

του εν λόγω σεβασμού, διότι ατυχώς εισδύουν εις απάσας τας κοινωνίας του πλανήτου ημών ποικίλαι δοξασίαι, εμφανιζόμεναι ενίοτε και υπό ένδυμα θρησκευτικών, αι οποίαι καταστρέφουν το ανθρωπίνον πρόσωπον και οδηγούν τους υπ' αυτών παραμορφθέντας οπαδούς αυτών εις εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας παρουσιαζόμενα ως μέσα εκπληρώσεως δήθεν θρησκευτικών αποστολών, ως η γνωστή εν Ιαπωνία δηλητηρίασις των αθώων εν τω σταθμώ του σιδηροδρόμου και άλλα.

Ιστάμεθα προσκυνηταί της θυσίας εκείνων, οι οποίοι διά του φρικτού μαρτυρίου αυτών συνεκλόνησαν την ληθαργούσαν συνείδησιν της ανθρωπότητας και απέκλεισαν την αποτόλμησιν τοιούτου εγκλήματος εις το μέλλον. Είθε αι ψυχαί αυτών να αναπαυθώσι μεταξύ των δικαίων εις τους κόλπους του δικαίου Θεού. Η τραγική θυσία αυτών ας υπενθυμίξη συνεχώς την ενοχήν της ανθρωπότητας δι' όσα δεινά υπέστησαν εν τω παρόντι βίω. Μη γένοιτο, Κύριε, να επαναληφθή τοιαύτη πράξις κατ' ουδενός λαού ή ατόμου.

Αιώνια η μνήμη αυτών!

Ακλόνητος η υπόσχεσις ημών: Ποτέ πάλιν!"

Φωτογραφίες: Ν. Μαγγινάς

Η ηρωική στάση του προέδρου του Ε.Β.Ε. Θεσσαλονίκης Μ. Δημητρα- κόπουλου κατά το Ολοκαύτωμα:

Η κα Ελισάβετ Μπέουλα
- Μαρζίδη, Καθηγήτρια
του Παντείου Πανεπιστημίου,
γράφει:

«Με το επιμεριστωμένο περιοδικό σας "Χρονικά" κρατάτε άσβεστη τη μνήμη του ολοκαυτώματος και ελπίζω ότι έτσι συμβάλλετε στο να μην επαναληφθούν παρόμοιες τραγωδίες. Η συμπεράσταση του ελληνικού λαού στους Έλληνες Εβραίους είναι γνωστή. Θα το θεωρούσα όμως μεγάλη παράλειψη αν δεν σας έκανα γνωστά τα όσα μου διηγήθηκε μια σημαντική προσωπικότητα της Θεσσαλονίκης, ο αείμνηστος Μιχάλης Δ. Δημητρακόπουλος, που είχα την τύχη να είμαι εργονή του, πρόεδρος του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης για πολλά χρόνια (1945 - 1958), καθώς και πρόεδρος της Διεθνούς Εσχέσεως Θεσσαλονίκης (1952 - 1953). Ο Μ. Δημητρακόπουλος ως βιομήχανος και έμπορος είχε άριστη συνεργασία με επιχειρηματίες της ισραηλινικής κοινότητας Θεσσαλονίκης. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και ενώ είχε ξεκινήσει η συρρένωση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στην πλατεία "Ελευθερίας" της πόλης για την τελική μεταφορά και εξόντωση τους

Ο Μ. Δημητρακόπουλος

στα ναζιστικά στρατόπεδα, ο Μ. Δημητρακόπουλος αν και πατέρας πέντε μικρών παιδιών δεν δίστασε ούτε στιγμή, με κίνδυνο της ζωής του, να κρύψει αρχικά και να φιντενεί τελικά τον αγαπητό του φίλο Σαμ Σαλιέλ.

Αξίζει να σας γράψω για την ιστορία αυτή με συντομία και όπως μου την διηγήθηκε ο παππούς μου. Βέβαια τότε δεν μπορούσα να συνειδητοποιήσω ότι η ιστορία ήταν πραγματική.

Ήταν Άνοιξη του 1943 όταν ο φίλος και συνεργάτης του Μ. Δημητρακόπουλου Σαμ Σαλιέλ κλήθηκε να ακολουθήσει την μοίρα των συμπατριωτών του από τις γερμανικές αρχές κατοχής. Από την πρώτη στιγμή χωρίς κανένα δισταγμό ο Μ. Δημητρακόπουλος πρόσφερε στο σπίτι του καταφύγιο στο Σαμ Σαλιέλ. Για να μην μιλήσουν τα παιδιά του ηλικίας 5 - 13 ετών, τα έστειλε μαζί με την μητέρα τους σε προάστιο της Θεσσαλονίκης. Ο Σαμ έμεινε κρυμμένος στο σπίτι της οδού Μενελάου 16, που υπάχρει μέχρι σήμερα και μένουν οι γιοι του Μ. Δημητρακόπουλου Δημήτριος και Νι-

κόλαος με τις οικογένειές τους, για δυο μήνες. Στη συνέχεια ο Μ. Δημητρακόπουλος συνεννοήθηκε με μηχανοδηγό ατμομηχανής για να ταξιδέψει ο Σαμ Σαλιέλ στην Αθήνα ως βοηθός του. Το πρώτο βράδυ το εργαζόμενο απέτυχε εξαιτίας γερμανικών μπλόκων, ενώ την επόμενη μέρα τελικά φιντενεί για Αθήνα όπου έμεινε στο σπίτι του εκεί συνταξιούχου του υποκαταστήματος του Μ. Δημητρακόπουλου έως ότου φιντενεί στο εξωτερικό.

Δυστυχώς, η όλη ιστορία της φιντενείας του Σαμ Σαλιέλ διέρχεται από οικογενειακή δοκιμασία που έμεινε σε διαμείρισμα του μεγάρου του Μ. Δημητρακόπουλου, που είχαν επιτάξει οι Γερμανοί. Ο Σαμ Σαλιέλ φιντενεί στο εξωτερικό ενώ ο αδελφός του Σαού ακολουθήσε τη μοίρα των άλλων μελών της ισραηλινικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης. Ο Μ. Δημητρακόπουλος κρατήθηκε επί 27 ημέρες από τους Γερμανούς στις φυλακές της Γκεσταπο, στην οδό Β. Ολγας 510. Αξίζει τον κόπο να σας γράψω λίγες γραμμές από το ημερολόγιο της φυλάξης του Μ. Δημητρακόπουλου. Γράφει: "Θα ήταν ατύχημα για μένα αν μέσα στην ανησυχία αυτή των Ελλήνων, στην καταδίκη και τον σπαραγμό της Ελλάδας, στο φόνο και τη διαπομπή των Ελλήνων και Ισραηλινών σημετολιτών μας, δεν λάμβανα και εγώ ένα μικρό μερίδιο του πόνου και της δυστυχίας. Δοξάζω τον Θεό που μου δόθηκε αυτή η ευκαιρία".

Ορθοδοξία και Αντισιμιτισμός

Ο τ. υπουργός κ. Γεώργιος Αποστολάτος μας έστειλε την παρακάτω επιστολή:

«Το άρθρο του κ. Σταύρου Ζουμπούλεκη στο προηγούμενο τεύχος των "Χρονικών" (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1998) με θέμα: "Υπαρχει τελικά η δεν υπαρχει αντισιμιτισμός στην Ορθοδοξη Εκκλησια" είναι φυσικό να προκαλέσει εκπλήξη στους αναγνώστες του περιοδικού.

Σε μια χρονική συγκοπή κατά την οποία ο νέος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδας κ. Χρυσόστομος φέρεται να αντιπροσωπεύει ένα σύγχρονο πνεύμα στην Ελληνική Εκκλησία η διαπίστωση, δια των στοιχείων που παρουσιάζονται στο πιο πάνω κείμενο, ότι παραμένουν προκλητικά αναλλοίωτες μεσαιωνικές αντιλήψεις σε σημαντικούς τομείς και στάσεις της Ορθόδοξης αποτίλει καιρο θέμα προφύλαξης για ένα μέγιστο ηθικιστικό της Εκκλησίας.

Είναι γνωστό ότι φετιμένοι πνευματικοί πατριόδες ο αείμνηστος Ακαδημαϊκός και καθηγητής Πανεπιστημίου Αμύλας Αλφειάδης με επιστημονικές εφάρσεις τους απέδειξαν ότι οι πατριολόγες αντισιμιτιστικές στοιχείων στις Ακολουθίες και σε κείμενα της Εκκλησίας αναφέρον την ουσία της Ορθόδοξης δηλαδή την θρησκεία της Αγάπης, της Αδελφότητας και της Ισοτιμίας.

Ο Αμύλας Αλφειάδης παρουσίασε μεταξύ άλλων και μελέτη σε ερχόμενο τεύχος

αιαστικό περιοδικό για την ανίχνευση αφαιρέσεως και διορθώσεως κειμένων των Αζολουθίων της Μεγάλης Εβδομάδος που αναφέρονται στους Εβραίους και τον Ιούδα.

Θυμάμαι ότι μου έλεγε πως η Εβδομάδα των Παθών του θεανθρώπου και της Αναστάσεως, με την παρεμβολή αντιεβραϊκών κειμένων που προστέθηκαν εκ των υστέρων από μαζόνους κύκλους των μοναστηρίων, μετέβαλε αυτές τις Αζολουθίες σε Εβδομάδα Μίσους και Αντεβραϊσμού.

Προ ετών σε κείμενό μου στην «Καθημερινή» επανέφερα την ανάγκη άμεσης διορθώσεως αυτών των απαράδεκτων για σύγχρονες αντιλήψεις κειμένων της Μεγάλης Εβδομάδος.

Αποτέλεσμα ήταν να δεχθώ μύθρους επιθέσεων και από ιεράρχες με σφοδρό αντίλογο κυρίως του Μητροπολίτου Κορινθίας κ. Παντελεήμονα.

Μήπως αυτό θα πρέπει να είναι ένα από τα πρώτα οριστικά μέτρα και βήματα εξορθολογισμού της Εκκλησίας μας από τον νέο Προσκαθημένο;

Υπόρχει αντισημιτισμός στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία;

Ο καθηγητής κ. Παν. Σιμωνάς μας έστειλε την παρακάτω επιστολή:

«Είς το υπ' αριθ. 157 τεύχος (Σεπτεμβρίου - Οκτωβρίου 1998) του ως άνω εγχομένου περιοδικού σας και εις τας σελ. 3 εξ., αναδημοσιεύεται εκ του επίσης εγχομένου περιοδικού «Σύναξη» ενδιαφέρον άρθρον του κ. Σταύρου Ζουμπουλάκη, υπό τον τίτλον «Υπόρχει τελικά ή δεν υπάρχει αντισημιτισμός στην Ορθόδοξη Εκκλησία;», εις το οποίον γίνεται λόγος περί τινος συγκεκριμένης, κατ' αυ-

τόν, περιπτώσεως αντισημιτισμού παρ' ημίν, ο οποίος επιδοκιμάζεται, δήθεν, διά της γραφίδος του υποφαινομένου.

Επειδή τα αναφερόμενα εις εμέ οφείλονται κυρίως εις παρὰ νόησιν σχετιζού κειμένου μου, απέστειλα την 15.9.1998 σχετιζήν απάντησιν εις την «Σύναξη», εις το επόμενον τεύχος της οποίας θα δημοσιευθεί αυτή, προς αποκατάστασιν της αληθείας.

Κατόπιν τούτου παρακαλώ να αναμείνετε την δημοσίευσιν της εν λόγω απαντήσεώς μου εις την «Σύναξη», ώστε, εν συνεχεία, να αναδημοσιευτεί αυτήν, εάν επιθυμείτε, εις τα «Χρονικά».

Προς το παρόν δύναμαι να σας παράσω την διαβεβαίωσιν, ότι ως χριστιανός θεολόγος, μάλιστα δε και ως παλαιοδιαθηκολόγος και εβραϊολόγος καθηγητής, θεωρώ αναρμόστον και ηθικώς μειωτικόν δι' εμέ να σκέπτομαι και να ενεργώ ως αντιεβραϊστής. Τας απόψεις μου, άλλως τε, όσον αφορά εις τας σχέσεις ορθοδόξων χριστιανών και Ισραηλιτών έχω εκθέσει σαφώς και άνευ περιστροφών και οπωσδήποτε εποιησομηνικώς, εις την μελέτην μου «Ιουδαϊσμός και ελληνική Ορθοδοξία» (Αθήναι 1971). Σημειωτέον ότι η μελέτη αυτή επανεξεδόθη υπό της Ισραηλιτικής Κοινότητος Αθηνών, κατόπιν παρασχεθείσης εκ μέρους μου αδείας, η οποία μου εξητήθη διά του υπ' αριθ. 353/7.7.1971 εγγράφου του τότε προέδρου αυτής Ιωχανά Βιτάλ. Μερίμνη δε της ιδίας Κοινότητος ανεδημοσιεύθη εις τα «Χρονικά» και μία άλλη επιστημονική μελέτη μου, υπό τον τίτλον «Αμαλγίζεται και Ισραηλείται εν τη Παλαιά Διαθήκη» (Αθήναι 1993, τεύχ. 126), εις την οποίαν προσδίδω και την πρόπουσαν τιμήν εις τους εθνικούς αγώνας του Ισραηλτικού λαού».

Βιβλίο

A. B. ΓΕΟΣΟΥΑ

Ο κύριος Μάνι - μυθιστόρημα

(Εκδόσεις Καστανιώτη).

Ο Κύριος Μάνι είναι το συγκινητικό χρονικό έξι γενεών της ίδιας οικογένειας, που αρχίζει απ' τον αιώνα μας και καταλήγει στα μέσα του προηγούμενου. Η αφήγηση, που αρχίζει σ' ένα κινούμενο της Νεγκέβ στο σύγχρονο Ισραήλ, σταδιακά θα περάσει στην Κρήτη στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στην κατεχόμενη απ' τους Άγγλους Ιερουσαλήμ, σ' ένα πολωνικό χωριό στα τέλη του 19ου αιώνα, και θα κορυφωθεί σ' ένα πανδοχείο της Αθήνας του 1848, όπου ο Αβραάμ Μάνι θα φωτίσει το μυστήριο της δολοφονίας του γιου του Γιοσέφ. Ένα μυθιστόρημα όπου ο συγγραφέας με χιούμορ, αυτοσαρκασμό και μελαγχολία αναβιώνει δράματα με φόντο τις κρίσιμες στιγμές της ιστορίας της ανθρωπότητας.

ΓΚΙΝΤΕΡ ΓΚΡΑΣ

Ένα ευρύ πεδίο

(Εκδόσεις "Οδυσσεύς"), σελ. 740

Στο σγκωδέστατο αυτό μυθιστόρημα τίθεται το θέμα της ενοχής της Γερμανίας για τη φρίκη των στρατοπέδων συγκεντρώσεως. "Φοβάμαι πως αυτή η ντροπή θα μείνει", λέει ένας ήρωας του βιβλίου.

Θυμίζει ο Γκίντερ Γκρας, ότι από 10 έως 14 χρόνων στρατολογήθηκε στη χιλιετική νεολαία, ηλιζία, οπότε επηρεάζεται κανείς ενόχλα.

Τραγούδησε, πήρε μέρος σε παρελάσεις. Στα 16 ήταν φαντάρος. Και στα 17 τραυματίστηκε και αιχμαλωτίστηκε από τους Αμερικανούς. Συνέβη στο 1945.

Λέει, τώρα, ο Γκίντερ Γκρας:

"Τρόμαξα όταν συνειδητοποίησα το μέγεθος των εγκλημάτων. Γερνώντας, η ντροπή αυτής της εφηβείας, μεγαλώνει μέσα μου, όπως μεγαλώνει και το αίσθημα ανικανότητας να ξεπεράσω το παρελθόν".

"Η Γερμανία", προσθέτει ο Γκρας, "δεν θα ξεπεράσει το παρελθόν της, δεν θα γίνει ποτέ χώρα σαν τις άλλες. Η τέχνη και η λογοτεχνία μου επιτρέπουν να μεταδώσω τη μνήμη του λάθους στις νέες γενιές. Τα παιδιά μου, έστω κι αν δεν είναι άμεσα ένοχα, ζουν μ' αυτό το βάρος, φέρουν την ευθύνη του. Η ευθύνη αυτή τα υποχρεώνει να παραμένουν άγρυπνα μπροστά σε κάθε εξέλιξη που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια επανάληψη. Μια τέτοια προσπάθεια μπορεί, κάποτε, να πάρει υστερική μορφή, αλλά, προτιμώ την υστερία από τη λήθη".

Καρπός μαχητικού και χριτιζού έρωτα για τη Γερμανία, μυθιστόρημα επικαιρότητας και ιστορία νοοτροπιών, άλλοτε περιγραφή και άλλοτε σχόλιο, το "Ένα ευρύ πεδίο" αποτελεί "ακραγή διαφωνία" του Γκίντερ Γκρας στην

“ιστορική παρουσίαση της πετυχημένης ενοποίησης”. Ως σήμερα, έχει διατεθεί στη Γερμανία σε 320.000 αντίτυπα, κάνοντας πανευτυχώς το σύγγραφο του.

GERHART RIEGNER
“Ne jamais désespérer”
 Soixante années au service du peuple juif et des droits de l’homme
 (“L’histoire vivante”, εκδόσεις Cerf), σελ. 678.

Ο Gerhart Riegner, υπήρξε ο εκπρόσωπος του Παγκόσμιου Εβραϊκού Συνεδρίου στη Γενεύη κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα καθήκοντά του επέβαλαν να βρίσκεται σ' επαφή με τις υπό διωγμό Κοινότητες της ναζιστικής Ευρώπης και το ό,τι κατοικούσε σε χώρα ουδέτερη (στην Ελβετία) του επέτρεπε να σχηματίζει μια συνολική αποψη, την οποία δεν διέθεταν τα θύματα.

Είναι ο πρώτος που ειδοποίησε επίσημα, στις 8 Αυγούστου 1942, τον υποπρόξενο των ΗΠΑ στη Γενεύη ότι συντελείται ένας επιστημονικός αφανισμός. Όχι ότι δεν υπήρχαν προηγούμενα διάσπαρτα δεδομένα. Εδώ όμως και πολύ καιρό ο οργανωμένος λιμός στα γκέττο και στη συνέχεια τα φονικά κτήματα

των ζινούμενων κομμάτων που συνόδευαν την γερμανική προέλαση στην ΕΣΣΔ το καλοκαίρι του 1941, δεν άφηναν καμία αμφιβολία για την ωμότητα των Γερμανών σ' αυτό το θέμα. Αλλά με το “τηλεγράφημα Riegner” η ουσία της πληροφορίας βρισκόταν στην κατοχή των Συμμάχων, επιβεβαιωμένη από σύγχρονη γερμανική πηγή: τον βιομήχανο Eduard Schulte που είχε προσβάσεις σε ιθύνοντες ναζιστικούς κύκλους. Από το κανάλι Riegner ο “ελεύθερος” πληροφορητής ότι η δολοφονία των εβραϊκών πληθυσμών προερχόταν όχι από τοπικές πρωτοβουλίες αλλά από ένα συνολικό σχέδιο αποφασισμένο σε πολύ υψηλό επίπεδο.

Δεν έπρεπε πια να περιμένουμε τις 17 Δεκεμβρίου 1942 για να εκδοθεί στο Λονδίνο η διακήρυξη των Συμμάχων που καταδίδε αυτή την πολιτική.

Ο G. Riegner, η ζωή του οποίου είναι συνδεδεμένη με εκείνη του Παγκόσμιου Εβραϊκού Συνεδρίου (που ιδρύθηκε το 1936 για να οργανώσει μια εβραϊκή πολιτική απάντηση στους ναζιστικούς διωγμούς), είδε τις προσπάθειές του για διάσωση να έρχονται αντιμέτωπες με την δυσπιστία αν όχι (και μάλιστα) τις συστηματικές απόπειρες σαμποτάζ από την πλευρά των στρατιωτικών και των Υπουργών Εξωτερικών της Αμερικής και της Βρετανίας. Όλο το πρώτο μέρος των «Μνημών» του είναι η θλιβερή αυτή περιγραφή.

Ετσι το 1943 το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ απαργόρευσε σε ιδιώτες

να στέλνουν τηλεγράφημα δια της διπλωματικής οδού ελπίζοντας έτσι ότι θα στερείται η πηγή πληροφορησης που παρουσιάζει ο Riegner.

Ορισμένα σχέδια σωτηρίας που εγγράφηκαν ωστόσο από τον Πρόεδρο Ρούσβελτ, αποτελούν το αντικείμενο μιας τριμήνης ζωλυσουργίας ενώ κάθε μέρα σέρνει στο άρμα της ένα σωρό θύματα. Πού μπορεί να αποδοθεί το αδύναμο αποτέλεσμα της πληροφορίας στη συμπεριφορά των Συμμάχων; Στον αντισημιτισμό, λέει ο Riegner, και στη μερική ναζικοποίηση ενός συμμαχικού στρατοπέδου που επέτρεψε γενικά να γίνει το χειρότερο.

«Οι Μνήμες» του G. Riegner είναι επίσης αδιασπιστες παρ' ό,τι ο ίδιος δεν καθίσταται ούτε εισαγγελέας, ούτε δικαστής, για τις σπάνιες ουδέτερες οργανώσεις που παρεμεινάν στη θέση τους στην ευρωπαϊκή ηπειρό.

Για το Βατικανό, ο Riegner αποκαλύπτει: ότι μόνο έξι εβδομάδες μετά τη διάσωση της Wannsee για την “τελική λύση”, στις 20 Ιανουαρίου 1942, παραδίδει ένα memorandum στον Αποστολικό Νούντσιο στη Βέρνη στο οποίο περιγράφεται λεπτομερώς η όλο και δραματικότερη κατάσταση των Εβραίων που ζούσαν υπό γερμανική κατοχή.

Εν ολίγοις, στις αρχές του 1942, το Βατικανό “γνώριζε”. Παράλληλα, παρατηρεί ο Riegner, αυτό το μνημόνιο δεν περιλαμβάνεται στους 11 τόμους διπλωματικών ντοκουμέντων σχετικά με τη δράση του Βατικανού κατά τη διάρκεια του Πολέμου,

που δημοσιεύθηκαν στις μέρες μας. Όσον αφορά στο μήνιμα των Χριστουγέννων του 1942 - τη μόνη δημόσια παρέμβαση του Πάπα Πίου ΙΒ' υπέρ των καταδιωκόμενων - δεν κάνει άμεσο υπαινιγμό για τους Εβραίους και υπολείπεται κατά πολύ από τις θαρραλέες θέσεις που έλαβαν κάποιοι αρχιερείς όπως ο Mgr. Saliège στην Τουλούζη ή ο Mgr. Théas στο Montauban.

Η δυσπιστία, η έλλειψη σημερινότητας για τα όσα υπέφεραν οι Εβραίοι θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν στη διαμάχη. Ο G. Riegner μνημονώνει επίσης μια λυπηρή συζήτηση, τον Νοέμβριο του 1945, με τον Mgr. Montini, τον μελλοντικό Πάπα Παύλο ΣΤ'. Ο Καρδινάλιος έδειχνε αγκομή απροθυμία να παραδεχθεί την πραγματικότητα της γενοκτονίας, κυρίως εκείνο που ήταν το πιο αποτρόχαιο: τη δολοφονία 1,5 εκατομμυρίων παιδιών. Τέλος, κλονισμένος από τα λόγια του Riegner, ο Καρδινάλιος δεν εξακολούθησε τουλάχιστον να παρωφάει το αίτημα του ΠΕΣ που επιθυμούσε να ανακαλύψει τα ίχνη ορφανών εβραϊκών παιδιών που δόθηκαν σε χριστιανικές οικογένειες.

«Ακόμη και μετά τον Πόλεμο, υπήρχε σκηνή της τραγωδίας», συμπληρώνει ο Riegner «Είναι μια διαπίστωση». Τους χρειάστηκε τουλάχιστον μισός αιώνας καθυστέρησης για να ληφθεί η πληροφορία που μετέδωσε το “τηλεγράφημα” του Riegner”.

Nicolas Weil
 («Le Monde»,
 23 Οκτωβρίου 1998)

Δύο χιλιάδες χρόνια μοναξιά

Συνέχεια από τη σελ. 2

περίπτωση υπήρξε αυτό που ο Ιωάννου ονομάζει «μία στάση αδιαφορίας ανοχής». Ας μην αναφερθούμε στην χειρότερη.

ΚΑΙ ΟΛΑ ΑΥΤΑ ήταν τελείως φαινοικά εξεινές τις εποχές. Η έννοια μίας πολυπολιτισμικής κοινωνίας είναι δημιουργήμα τωρινό, του ύστερου εικοστού αιώνα. Για πολλούς αιώνες την ταυτότητα των ανθρώπων την όριζε η θρησκεία. Οι άνθρωποι ζούσαν χωριστά: σε άλλα χωριά, ή σε άλλη συνοικία οι ορθόδοξοι, σε άλλα οι μουσουλμάνοι, σε άλλα οι Εβραίοι. Βίοι παράλληλοι, αλλά ασυμπτωτικοί.

ΑΡΙΟΤΕΡΑ - τον δεκάτο ένατο αιώνα - ήρθε η εθνική συνειδηση, που, στην περίπτωση των Ελλήνων, ταυτίσθηκε με τη θρησκευτική. Ακόμα σήμερα στις δημοσκοπήσεις η συντριπτική πλειοψηφία απαντά ότι ένας μη ορθόδοξος Έλληνας δεν είναι πραγματικός Έλληνας.

ΘΑ ΧΡΕΙΑΣΤΕΙ ακόμα πολύς χρόνος για να καταλάβουμε τι πλούτος είναι για μια κοινωνία το να περιλαμβάνει πολλές φυλές, πολλές πίστεις, πολλές παραδόσεις. Τώρα μόλις αρχίζουμε (και ακόμα πολύ αμυδρά) να βλέπουμε τον Άλλο, τον διαφορετικό, όχι σαν απειλή αλλά σαν πηγή εμπλουτισμού της ζωής. Ακόμα οι περισσότεροι τον φοβούνται και τον ξερίζουν. Ή τον χρειάζουν για πρόσχημα, επειδή τίποτα δεν ενοποιεί τόσο τους ανθρώπους, όσο το να εφευρίσκουν έναν εχθρό.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΘΟΛΟΥ ΤΥΧΑΙΟ ότι τώρα, στην αρχή της πολυπολιτισμικής κοινωνίας, μας ανοίγεται το Εβραϊκό Μουσείο. Τώρα που χάσαμε τον πλούτο αυτής της μεγάλης παράδοσης, τώρα που, με την μετανάστευση, και κυρίως με το ολέθριο Ολοκαύτωμα η εβραϊκή παρουσία εξανεμίστηκε, τώρα που οι Εβραίοι, που κάποτε αποτελούσαν σχεδόν το 10% του πληθυσμού στον ελληνικό χώρο (στην Θεσσαλονίκη πάνω από το 50%) έφτασαν στο 0,05, τώρα μας δίνεται η ευκαιρία να τους γνωρίσουμε.

ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ συνήθως οικοδομούνται επάνω στην απονομία. Είναι η ειρηνική και η τρομερή λογική της ιστορίας. Όταν λιγοστεύει η ζωντανή παρουσία, τότε προσφεύγουμε στα κειμήλια και τα στοιχεία.

ΟΜΩΣ ΥΠΗΡΞΑΝ εποχές που η επικοινωνία και η διαπερατότητα ανάμεσα στους πολιτισμούς ήταν πολύ μεγαλύτερη. Σκέπτομαι εκείνη τη θαυμαστή Ελληνιστική εποχή από την οποία όλοι καταγόμαστε πνευματικά. Γιατί μπορεί η σκέψη των αρχαιότερων Ελλήνων να ήταν ανώτερη - αλλά ο κόσμος των ιδεών που κληρονομήσαμε πέρασε από το μεγάλο χωνευτήρι το ελληνιστικό και διαμορφώθηκε εκεί. Παράδειγμα: Το

σημερινό Χριστιανικό δόγμα, που δεν πρέπει να ξεχνάμε πως αρχικά ήταν μία εβραϊκή αίρεση, είναι ένα μίγμα από Εβραϊκές (Παλαιά Διαθήκη, Εσσαίοι) και νεοπλατωνικές ιδέες. Η διδασκαλία του Ιησού μεριζές φορές χάνεται μέσα στο σύνολο των δογματικών παραδοχών: (Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Σύμβολο της Πίστεως, το γνωστό «Πιστεύω», δεν αναφέρεται καθόλου η λέξη αγάπη...).

ΕΚΕΙΝΗ λοιπόν τη μακρινή (αλλά τόσο συγγενή) εποχή οι Εβραίοι μιλούσαν ελληνικά. Μερικοί μάλιστα μιλούσαν μόνο Ελληνικά - τόσο που χρειάστηκε να μεταφράσουν οι ίδιοι την Παλαιά Διαθήκη τους στην ελληνική κοινή, γιατί αλλιώς πολλοί πιστοί δεν θα μπορούσαν να τη διαβάσουν. Και θεωρούσαν τη μετάφραση, την ωραιότερη των εβραϊκών, θεόπνευστη. Οι φιλόσοφοι της Αλεξάνδρειας μελετούσαν παράλληλα τη Βίβλο και τον Πλάτωνα. Η ελληνοεβραϊκή σύνθεση που έκανε ο Ιουδαίος Φίλων άνοιξε το δρόμο και στον νεοπλατωνισμό αλλά και στον Χριστιανισμό. Είναι προφανές ότι ο Απόστολος Παύλος, που διαμόρφωσε το Χριστιανικό Δόγμα αλλά και ο συγγραφέας του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου, γνώριζαν την φιλοσοφική φιλοσοφία του Λόγου.

ΤΟΤΕ, ΛΟΙΠΟΝ, ΟΙ ΔΥΟ ΛΑΟΙ ήταν ανοιχτοί σε επικοινωνία και επίδραση. Μετά τα δόγματα τους χώρισαν και τους τοποθέτησαν σε διαφορετικές γειτονίες. Σήμερα όμως γιορτάζουμε τη δημιουργία ενός ενωτικού χώρου. Για τους Εβραίους όλου του κόσμου, το νέο Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος είναι μία δυνατότητα επιστροφής και αναπόλησης. Για εμάς, τους γογίμ, είναι μία - πολύ καθυστερημένη - δυνατότητα γνωριμίας.

«ΟΙ ΝΕΑΡΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ της Θεσσαλονίκης δεν έμπαιναν ποτέ στα σπίτια των Εβραίων» γράφει σε ένα συγγενητικό κείμενο αναμνήσεων ο Ηλίας Πετρόπουλος. «Για μένα», συνεχίζει, «κάθε εβραϊκό σπίτι ήταν ένα παιδικό παραμύθι».

ΤΩΡΑ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ μας ανοίγουν το σπίτι τους, το σπίτι της παράδοσής τους. Κι όχι μόνο το σπίτι - μας προσκαλούν στα άδυτα της πίστης τους, στις συναγωγές τους, όπως έχουν σωθεί μέσα στο πολύτιμο μουσείο τους. Μας δείχνουν την τέχνη τους, την λατρευτική αλλά και την καθημερινή. Είναι μία ευκαιρία να τους γνωρίσουμε - έστω και μετά από δύο χιλιάδες χρόνια. Είναι μία ευκαιρία για να μπούμε στο παραμύθι - τραγικό παραμύθι - της ιστορίας τους. Και να τους πούμε, πως, όσο κι αν πολλές φορές τους πληγώσαμε, τους θέλουμε εδώ, κοντά μας. Είναι μαζί με μας, ο πιο αρχαίος, ο πιο σοφός, αλλά και ο πιο κατατρεγμένος λαός του κόσμου. Καιρός να λήξουν τα δύο χιλιάδες χρόνια μοναξιάς.

(Κείμενο ομιλίας που εκφώνησε ο κ. Ν. Δήμος στα εγκαίνια του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος στις 10.3.98)

Summary of the contents of Issue No 158, Vol. 21

November- December 1998

✓ The main article of today's issue is written by the author Mr. Nikos Dimou and is titled **"Two thousand years of loneliness"**. In the beginning of the article Dimou refers: «Greeks and Jews are ancient people, who marked humanity. We have a history of many thousands of years. Our paths often reached the same crossroad. In universal thought we sometimes functioned in opposite poles: The monotheistic ascetics versus the sensual polytheists. The eternally guilty versus the carefree hedonists. At other times we blended. Like in the work of Philemon from Alexandria, for example, who analyzed Platonic ideas through Jehovah's perception».

✓ In her article, university professor Dr. Theophano Papazissi refers to the incorporation of the holy **Judaic Law** to the contemporary Greek Civil Code.

✓ In her article, Mrs. Fenia Sofouli describes the crimes of the German family of industrialists, **the Krups**, against Jews. Mrs. Sofouli remarks that the Krups were not punished as they deserved.

✓ Mr. Rafael Frezis presents the old **Jewish Community of Didymotiho**, Thrace. Out of 900 Jews who lived in Didymotiho before the War, only 33 survived

the Nazi death camps. Today there are no Jews living in that town.

✓ The article by Mr. George Alexiou refers to Bouko Mayo, a **Jew from Kastoria**, Central Macedonia. The Jewish Community of Kastoria enjoyed great prosperity during the Middle Ages, due to its famous school of that time. Bouko Mayo, who died in the United States, was a great philanthropist in his hometown.

✓ Next article presents the «light and clouds» in **the action of the Red Cross**, concerning the Jews during the Holocaust.

✓ We publish data on the unveiling of the **memorial of Greek Jewish soldiers** who fell during the Second World War as well as on the **Holocaust Memorial** that was placed in the city of Volos, Thessaly, in September 1998.

✓ We publish the message by the **Orthodox Ecumenical Patriarch Mr. Vartholomeos** during his visit in Auschwitz, on October 13, 1998 as well as his declaration that «Never Again in the history of mankind should there be such crimes».

✓ The issue closes with letters to the editor and book presentations.

(Translation: Rebecca Kamchi)

